

PAPER DETAILS

TITLE: Baslangicindan Sultan En-Nâsir Muhammed'in Üçüncü Saltanatına Kadar Memlûk - Altın Orda Siyasi ve Diplomatik Iliskileri

AUTHORS: Kazim UZUN

PAGES: 735-765

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2163964>

BAŞLANGICINDAN SULTAN EN-NÂSİR MUHAMMED'İN ÜÇÜNCÜ SALTANATINA KADAR MEMLÛK – ALTIN ORDA SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

Kâzım UZUN*

Öz

Memlûk ve Altın Orda devletleri Ortadoğu tarihinde önemli ve etkili bir yere sahip iki büyük siyasi teşekküldür. XIII. yüzyılın ortalarından itibaren her iki devlet ortaya koyduğu siyasi irade ve tesis ettiği münasebetler ile Mısır, Suriye, Anadolu, İran, Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak sahalarını kapsayan geniş coğrafyanın ve bu coğrafyadaki diğer siyasi teşekküllerin tarihinin şekillenmesinde mühim roller oynamışlardır. Söz konusu iki devlet arasındaki ilişkiler ortak bir düşmanın varlığı dolayısıyla başlamış ve diğer birtakım etkenlerin de tesiriyle geliştirilmiştir. Bu devletler ve düşmanlarının veya rakiplerinin varlığı tabii olarak yeni ve girift ilişkileri beraberinde getirmiş, böylece Memlûk – Altın Orda münasebetleri, onları aşkın bir boyutta etkili hale gelmiş ve bölgedeki siyasetin yön kazanmasında tesirli olmuştur. Bununla birlikte, Memlûk ve Altın Orda devletlerinin, sürdürmeye özen gösterdikleri ilişkileri aralarında bir ittifakın oluşmasına imkân tanımıştır. Bu ittifak, diplomatik yazışmalarda tarafların çokça bahsettiği ortak bir harekât noktasına varmamıştır ancak, bu yönde oluşturulan söylemin kendisi tesirli bir güç olarak kazanımlar sağlamıştır. Nihayet bu çalışmamızda, Sultan en-Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat dönemine kadar Memlûk – Altın Orda siyasi ve diplomatik ilişkileri tüm yönleriyle ortaya konulmaya ve bunların ürettiği neticelerin tespiti ve tetkikine gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Memlûkler, Altın Orda, İlhanlılar, Deşt-i Kıpçak, Bizans İmparatorluğu*

Abstract

The Mamluks –The Golden Horde Political and Diplomatic Relations

From the Beginning to the Third Reign of Sultan al-Nasir Muhammad

The Mamluk State and the Golden Horde are two major political bodies with a pivotal role in the history of the Middle East. Both of the states shaped the history of a wide land of Egypt, Syria, Anatolia, Iran, The Caucasus, Dasht-i Qipchaq and the political bodies governing the above-mentioned land as of the middle of 13th century. The relationship between the Mamluks and the

* Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir.
E-posta: kazim.uzun@ege.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0302-5863
(Makale Gönderim Tarihi: 01.05.2021 - Makale Kabul Tarihi: 28.10.2021)

Golden Horde was established pursuant to a prospective war against a common enemy and was later promoted on various grounds. The intricate relationships were innately built on the existence of the Mamluk State - the Golden Horde and their rivals which exceeded their position and had a pivotal role in the politics of the region. An alliance between the Mamluks and the Golden Horde was established accordingly. This alliance did not reach a common campaign, which the parties mentioned a lot in diplomatic correspondence, but the discourse created in this context itself provided gains as an effective power. Finally, in this study, the political and diplomatic relations of the Mamluk-Golden Horde until the third reign of Sultan an-Nasir Muhammad were tried to be revealed in all aspects and the results produced by them were determined and examined.

Keywords: *The Mamluks, The Golden Horde, The Ilkhanids, Desht-i Qipchaq, The Byzantine Empire*

Giriş

XIII. yüzyılın ortaları Ortadoğu coğrafyasında önemli gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Moğol işgallerinin mezkûr coğrafyaya kadar uzanması ve özellikle 1243 yılında Köse Dağı'daki bozgun Anadolu'nun tedricen tahakküm altına alınmasına sebep olmuş ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına uzayan süreci hazırlamıştır. Memlûkler 1250 yılında Eyyûbî Devleti'ni nihayete erdirerek *ed-Devletu't-Türkiye* adıyla müstakil devletlerini kurmuşlar ve sonraki yüzyıllarda bölgedeki siyasete yön veren baş aktörlerden biri olmuşlardır. 1253 yılında Moğol Büyük Hanı Möngke liderliğinde gerçekleştirilen kurultayda, Han'ın kardeşi Hülegü'nün İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirerek buralarda Moğol hâkimiyetini tesis etmekle görevlendirilmesinin üzerinden çok geçmeden, İlhanlılar 1258 yılında Bağdat'ı işgal ederek Abbâsî Devleti'ne son vermişlerdir. İlhanlılar Mısır'ı ele geçirmeyi başaramamış iseler de İran ve Irak coğrafyasında doğrudan hâkim olmuş, Anadolu'yu tahakkümleri altına almış, Azerbaycan bölgesi için Altın Orda ile mücadele etmiş ve Suriye hâkimiyeti de Memlûklerle olan uzun çekişme süreçlerinde daima bir mesele olarak varlığını korumuştur.

Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğol büyük hanı olan Ögedey (1229-1241) zamanında karar verilen batı seferleri sırasında Doğu Avrupa'nın önemli bir kısmı Moğollarca istila edilmiş, Cengiz Han'ın torunu ve Cuci Han'ın oğlu Batu Han idaresinde yapılan bu seferler neticesinde Volga Bulgarları ve çeşitli Rus knezlikleri ortadan kaldırılmış ve nihayet Kumanların dağıtılması mümkün olmuştur¹. Söz konusu seferler sonucunda Batu Han Saray şehri merkez olmak üzere Altın Orda Hanlığı'nı 1241 yılında kurmuştur. Altın Orda Hanlığı'nın Kafkaslardaki (güney) sınırını Derbent temsil etmektedir. Ancak işaret edildiği üzere, Azerbaycan ve İran coğrafyasında hâkim olma isteği Altın Orda ile İlhanlılar arasında sorun teşkil eden bir mesele olarak varlığını korumuş ve ele alacağımız süreçteki siyasetin şekillenmesinde etkili unsurlardan birini teşkil etmiştir. Batı Anadolu ise XIII. yüzyılın tıpkı başlarında olduğu gibi aynı yüzyılın ikinci yarısında da önemli gelişmelere sahne olmuştur. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'yle Latinlerin İstanbul'u işgal etmeleri ve İznik İmparatorluğu'nun kuruluşunun üzerinden yaklaşık yarım asır geçtikten sonra, VIII. Mihail (Paleologos) 1261 yılında İstanbul'u Latinlerden geri almayı başararak Bizans'ı ihya etmiştir. İlhanlıların Anadolu'yu

¹ Saray 1989, s.538-39.

tahakküm altına almaları Bizans'ı yalnızca bölgedeki devletlerden biri veya birkaçıyla ittifak yapma potansiyeli taşıyan bir müttefik adayı olmanın ötesine geçirmiş ve Mısır'ın Karadeniz, dolayısıyla da Deşt-i Kıpçak ile tek bağlantısını kontrol eden güç haline getirmiştir. Bizans'ın bu durumu onu, ilgili süreçteki siyaseti çeşitli şekillerde etkileme potansiyeli taşıyan bir güç noktasına ulaştırmıştır.

Özellikle 1250 yılında Memlûk Devleti'nin kurulması ve Abbâsî Devleti'ne son vermelerinin ardından Moğolların Ortadoğu'da hâkim olmayı hedefleyen politikaları bir takım yeni ittifakların kurulması ve mücadelelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlhanlıların hem Memlûkler hem de Altın Orda açısından ortak düşman olması ve Altın Orda'nın hâkim olduğu Deşt-i Kıpçak sahasının Memlûklerin asker kaynağını teşkil etmesi bakımından bölgenin ve bölge hâkimleriyle kurulan ilişkilerin tüm Memlûk tarihi boyunca önemini koruması, yukarıda resmedilen genel siyasî tablo içerisinde Memlûk – Altın Orda münasebetlerini son derece mühim hale getirmektedir. Bu münasebetle, ele alınan süreçteki Memlûk – Altın Orda ilişkilerinin ortaya konulması ve bunların neticelerinin çok yönlü olarak tetkik edilmesi eldeki bu çalışmanın temel hedefidir. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, Memlûk – Altın Orda ilişkilerini inceleyen, söz konusu ilişkilerin muhtelif kesitlerini ele alan veya çeşitli şekillerde bu meseleye katkı sunan çalışmalar yapılmıştır². Sırası geldikçe bunlara işaret edilecek olmakla birlikte, çalışmamız mezkûr meseleyi hem adı geçen iki devlet hem de onları aşkın bir perspektif bağlamında ve bütünlüklü bir şekilde ortaya koyma amacını gütmektedir.

Genel hatları yukarıda çizilen tablodan da anlaşılacağı üzere, İlhanlı varlığı ve politikalarının hem Memlûk hem de Altın Orda açısından tehdit oluşturması bu iki devleti potansiyel birer müttefik adayı haline getirmişti. Üstelik Berke gibi Müslüman birinin 1256 yılında hanlık makamına gelmesi Altın Orda ile muhtemel ittifak zeminini güçlendiren hususlardandı. Aynı yıl Hülegü'nün İlhanlı Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi ve yaklaşık iki yıl sonra da Bağdat'ı işgalle Abbâsî Devleti'ne son vermesi, İlhanlıların, Memlûk ve Altın Orda tarafları açısından arz ettiği potansiyel tehlikenin artık gerçeğe dönüşmeye başladığı anlamına geliyordu. Nihayet 1260 Eylül'ünün başında Memlûkler Ayn Calut mevkiinde Moğol ordusuna galip gelmeyi başardı. Bu zafer Moğolları Fırat'ın doğusuna ittiyse de hem Memlûk hem de Altın Orda tarafları İlhanlıların yeni girişimlerde bulunacağını son derece farkındaydılar.

İlhanlıların Memlûkler karşısında aldığı mağlubiyetin üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra bu kez de bir süredir gerilmeye devam eden İlhanlı – Altın Orda ilişkileri artık kırılma noktasına vardı. Hülegü Han'ın İran'daki fetihlerini müteakiben 1256 yılında İlhanlı Devleti'ni kurması, esasen Altın Orda'nın kendine ait saydığı³ bazı sahaları

² Doğrudan Memlûk – Altın Orda ilişkilerine odaklanan bir çalışma Zakirov (1966) tarafından yapılmıştır. Ancak o tarihlerde çoğu Arapça kaynağa araştırmacılarca ulaşamadığından, Favereau haklı olarak, bu gibi erken çalışmaların güncellenme gerekliliğine dikkat çeker (Favereau 2019, s.303). Favereau'nun kendisi de söz konusu meseleye odaklanan bir çalışma yapmış, orijinali Rusça olan makalenin daha sonra bir İngilizce versiyonu da yayımlanmıştır. Mezkûr çalışma meseleyi genel hatlarıyla ve öz bir şekilde ele almıştır (Favereau 2017).

³ Bu husustaki tarihi husumet ile ilgili olarak bakınız, Reşidüddin 2013, s.67-8; el-Ömerî 2010, III, s.153-54; İbn Vâsıl 1884, s.70-1; Remzi 2002, s.408.

da kapsayan geniş bir coğrafyada hâkimiyet iddiasında bulunduğu anlamına geliyordu. Takip eden yıllarda sorunlar artmaya ve çeşitlenmeye devam etti. 1258 yılında Hülegü Han'ın Bağdat'ı işgal etmesi ve dost düşman ayırmaksızın pek çok Müslümanı katletmesi Berke Han'ı son derece rahatsız etti. Öyle ki, Berke Han “*suçsuzların kanını ondan isteyeceği*”ni ve intikamlarını alacağını açıkça ifade ediyordu⁴. Bunların yanı sıra Cengiz Han'ın emrine göre, yeni yapılan fetihlerin neticesinde elde edilen yerler veya kazançların paydaşları vardı. Batu ailesi bunlardan biriydi ve bu pay Batu Han'ın ölümüne kadar verilmeye devam etmişti. Ancak Berke'nin hanlık makamına gelişinden sonra mezkûr pay artık verilmedi veya ödenmedi⁵. Hal böyle olunca zaten gerilen İlhanlı – Altın Orda ilişkilerine yeni bir sorun daha eklenmiş oldu. Nihayet Cuci Ulusu'ndan üç şehzadenin şüpheli bir şekilde ölümüyle iki taraf arasındaki gerilim zirveye ulaştı. Tutar, Bulga ve Kuli adındaki üç şehzade Hülegü Han İran üzerine yürüdüğünde Altın Orda tarafından destek kuvvetlerin başında görevlendirilmişlerdi⁶. Bunlardan Tutar Moğol geleneklerine göre ağır bir suç olan büyü yapmakla ve muhalefetle itham edildi. Bunun üzerine Hülegü Han onu Berke Han'a gönderdi ve ardından suçlu olduğu anlaşılan Tutar cezalandırılmak üzere⁷ yeniden Hülegü Han'a gönderilince 2 Şubat 1260'ta öldürüldü⁸. Onun ardından Kuli ve Bulga da şüpheli şekilde öldüğü⁹ veya Hülegü Han tarafından öldürüldüğü¹⁰ için Berke Han Hülegü'ye karşı düşmanlığını artık açıkça dile getirir oldu¹¹. Hülâsa İlhanlıların, Altın Orda'nın kendi toprağı saydığı Azerbaycan ve İran'ın belli bir kısmı üzerinde hâkim oluşu¹² ve buna bağlı olarak buralardan elde edilen gelire sahip olma mücadelesi¹³ taraflar arasındaki meselenin esasını teşkil ediyordu¹⁴. Zaman içerisinde bu temel soruna eklenen mezkûr diğer meseleler ise bir kırılmanın çok uzak olmadığını açıkça göstermekteydi.

1260 yılında Ayn Calut Savaşı'nda Memlûklerin galip gelmesi İlhanlıların arz ettiği tehlikeyi ortadan kaldırmış değildi ve savaştan kısa süre sonra Memlûk tahtına geçen Sultan Baybars onların hâlâ büyük bir tehdit olduğunun farkındaydı. Ayn Calut'tan

⁴ Reşidüddin 2013, s.68; el-Ömerî 2010, III, s.103; ayrıca bakınız, Mirhand 1339, V, s.268; Yûnînî, Berke ve Hülegü arasındaki savaşın asıl nedeninin Hülegü'nün Halife'yi katletmesi olduğunu kaydeder, (Yûnînî 1955, II, s.161-62); yine Zehebî, Yûnînî'den naklen aynı kanaate yer verir, (Zehebî 1999, XLVIII, s.191).

⁵ İbn Vâsıl 1884, s.71; ayrıca bakınız, Ebû'l-Fedâil 1982, s.445.

⁶ Cüveynî 2013, s.498; Khelejani 2013, s.42.

⁷ Remzî, Berke'nin Tutar'ı geri göndermekle beraber Hülegü'nün onu affedeceğini umduğuna da işaret ediyor (Remzî 2002, s.412).

⁸ Reşidüddin 1373, I, s.738; Reşidüddin 2013, s.60; Khelejani 2013, s.43.

⁹ Burada zikredilen üç şehzadenin ölümü ve ölüm tarihleriyle alakalı olarak bazı ayrıntılar net değildir. Bakınız, Khelejani 2013, s.43-44; Cüveynî 2013, s.498 ve ilgili sayfadaki dipnotlar.

¹⁰ Kiragos 2007, s.98; Yûnînî 1955, II, s.162.

¹¹ Reşidüddin 1373, I, s.738; Yûnînî 1955, II, s.162; Khelejani 2013, s.44.

¹² Cûzcânî, Möngke Han'ın ölümünden (1259) sonra “*tüm şark ve garp şehirlerinde ve Acem, Maveraiünnehr ve Horasan beldelerinde hutbenin Berke Han adına okunduğu*”nu, dolayısıyla da buraların onun hâkimiyetinde bulunduğunu kaydediyor (Cûzcânî 1363, II, s.218; Cûzcânî 2016, s.186); ayrıca bakınız, Remzî 2002, s.408; Yuvalı 2017, s.199-200.

¹³ Herevî 1383, s.260-272; ayrıca bakınız, Khelejani 2013, s.56.

¹⁴ Marco Polo 2019, s.434.

sonra halefi Kutuz'u öldürerek tahta geçen Sultan Baybars, bir yandan Altın Orda – İlhanlı ilişkilerini daha yakından takip ederken bir yandan da gerek kendi iktidarını Memlûk Devleti içerisinde gerekse Memlûk Devleti'nin İslâm dünyasındaki durumunu güçlendirmek adına girişimlerde bulunuyordu. Bu bağlamda, Sultan Baybars, Moğolların Bağdat işgalinden sonra şehirden kaçmayı başaran Abbâsî soylu Ebû'l-Kâsım Ahmed'in Kahire'ye gelmesini sağladı ve Haziran 1261'de büyük bir tören tertip ederek onu el-Müstansır Billah lakabıyla yeni halife ilan etti. Sultan, kendisini Müslümanların halifesinin hamisi de yapan bu gelişmenin duyurulmasına özel bir önem gösterdi¹⁵.

660 (1261/1262) yılı aynı zamanda Memlûk ve Altın Orda devletleri arasındaki ilişkilerin başladığı yıl oldu. Sultan Baybars Alan tacirler aracılığıyla Berke Han'a bir mektup gönderdi¹⁶. Mektupta, Han'ı Müslüman olması dolayısıyla tebrik ettikten sonra Sultan, bu durumun onun üzerine bir sorumluluk yüklediğine, kâfir taifesinden ve düşmanı olan Hülegü'ye karşı *cihad* etmenin artık onun bir vazifesi olduğuna vurgu yapıyordu. Berke Han'ın Hülegü ile akrabalık bağının bulunmasının ise bu durumu değiştirmedigini, Hz. Peygamber'in Kureyşli akrabalarına karşı *cihad* edişini örnek göstererek vurguluyordu¹⁷. İçerikten ve kaynakta zikredildiği yerden anlaşıldığı kadarıyla mektup kuvvetle muhtemel 1261 yılının sonlarına doğru, dolayısıyla da hilafet Kahire'de ihya edildikten kısa süre sonra ve aynı zamanda Altın Orda – İlhanlı ilişkilerinin, kırılma noktasına yaklaştığı stratejik bir anda gönderilmişti.

Altın Orda ve İlhanlılar arasındaki gerilim 1262 yılında artık son haddine erişti. Berke Han yaklaşık otuz bin kişilik bir orduyu İlhanlılar üzerine gönderdi ve bu ordu Derbend'i geçerek Şirvan'da kondu. Gelen haberler üzerine Hülegü Han gereken hazırlıkların tamamlanması emrini vererek Ağustos 1262'de öncü bir orduyu Aladağ'dan sevk etti ve bir süre sonra da bizzat kendisi askeriyle harekete geçti. Öncü birlikler Ekim ayında Şemahi'de karşılaştığında Berke Han'ın ordusu galip gelen taraf oldu. Ekim ayının sonuna doğru gelen takviye kuvvetle Şaberan yakınlarında gerçekleşen ikinci muharebede bu kez Hülegü'nün ordusu üstün geldi. Ardından Hülegü bizzat Derbend'e ulaşarak burayı ele geçirdi. Özellikle İlhanlı komutanlarının harekete devam etme isteği üzerine Altın Orda askerleri takibe başlandı. Abaka'nın da aralarında bulunduğu İlhanlı askerleri Terek nehrini geçip Deşt-i Kıpçak'a girdiklerinde Altın Orda askerleri bozkıra çekilmişlerdi. İlhanlılar onların evlerine kondular, mallarını yağmaladılar ve üç gün boyunca eğlenceyle meşgul oldular¹⁸. Üç günün ardından bozkırdan gelen Altın Orda askerleri İlhanlılara hücum etti ve gelen destek kuvvetler sayesinde Terek Nehri kenarında gerçekleşen muharebeyi

¹⁵ İbn Abdüzzâhir 1976, s.100-101; Yûnîni 1954, I, s.442; Yûnîni 1955, II, s.96; Baybars el-Mansûri 1998, s.61; Nuveyrî 2004, XXX, s.14; İbn Dokmak 1982, s.182; Kalkaşendî 2006, s.212; İbn Haldun 2005, V, s.440.

¹⁶ Özbek, bu ilk mektubun bir elçilik heyetiyle değil de tacirler aracılığıyla gönderilmesini Sultan Baybars'ın, tasavvur ettiği ittifakın gerçekleşmesi noktasında ümitli olmamasına bağlar (Özbek 2018, s. 81-2).

¹⁷ İbn Abdüzzâhir 1976, s.88-9; Baybars el-Mansûri 1998, s.70; ayrıca bakınız, Broadbridge 2008, s.51.

¹⁸ Reşîdüddin 2013, s.69; Mirhand 1339, V, s.269; Handmir 1362, III, s.102.

kazanmayı başardılar. Nihayet İlhanlı askeri geri çekilirken, donan Terek Nehri'ni geçtikleri sırada buz kırıldı ve pek çok asker boğularak öldü¹⁹.

Zikredilen mücadelelerin önemli bir kısmının gerçekleştiği 1262 yılı aynı zamanda Altın Orda askerlerinin Memlûk ülkesine sığınmasına şahitlik etti. Yukarıda mezkûr üç Altın Orda şehzadesinin ölümünün veya katlinin ardından onlara bağlı askerler İlhanlı ülkesinde kalmışlardı. Bu sırada Altın Orda ve İlhanlı savaşının başlaması bu askerlerin durumunu tehlikeye soktu. Fars kaynakları yalnızca, bu askerlerin takibe uğradıklarını ve kaçtıklarını yazarken²⁰ Memlûk kaynakları Berke Han'ın onlarla haberleştiğini ve başarabilirlerse Altın Orda ülkesine dönmelerini, ancak bunu başaramazlarsa Mısır'a sığınmalarını söylediğini bildirir²¹. Berke Han'ın emrine binaen 660 yılında evvela iki yüz kişiden mürekkep bir grup Mısır'a geldi²². Sayıları yaklaşık bin üç yüz kişiyi aşan ikinci bir grup ise 661 (Kasım 1262 – Kasım 1263) yılında önce Dimaşk'a ardından da Kahire'ye ulaştı ve Sultan Baybars tarafından son derece iyi bir şekilde karşılandılar²³. Daha sonraki tarihlerde yeni gelişler de oldu. Bu askerlerin büyük kısmı evvela Müslüman oldu ve ardından Memlûk ordusunda istihdam edildiler²⁴. Bu gelişme aynı zamanda Sultan Baybars'ın mektubunun Berke Han'a ulaştığı ve bu son gelişmeyle birlikte taraflar arasında bir ittifakın fiilen tesis edildiği şeklinde yorumlanabilir ki, doğrudur.

Halife el-Müstansır'ın 1261 yılı sonlarında Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra, yine Abbâsî soyundan olan Ebû'l-Abbâs Sultan Baybars'ın daveti üzerine 1262 yılının Mart ayı civarında Kahire'ye ulaşmış, ancak henüz kendisi için bir hilafet merasimi yapılarak halifeliliği ilan edilmemişti²⁵. Mezkûr ikinci Moğol grubunun Kahire'ye ulaşmasından kısa süre sonra Sultan Baybars, bu gruptaki ileri gelen Moğolların da katılımına özen göstererek yaklaşık dokuz ay boyunca beklettiği Ebû'l-Abbâs için 16 Kasım 1262'de bir biat merasimi tertip etti ve onu el-Hâkim Billah lakabıyla halife ilan etti²⁶. Bir gün sonra Halife el-Hâkim Cuma hutbesini verirken devlet erkânından pek çok kişinin yanı sıra, Moğollardan bir grubun ve kısa süre sonra Berke Han'a gönderilecek elçilerin onu dinleyenler arasında olmasına ihtimam gösterilmişti²⁷. Halife hutbesinde özellikle iki hususa dikkat çekiyordu: Hilafetin İslâmî açıdan bir

¹⁹ Baybars el-Mansûrî 1998, s.17; Mirhand 1339, V, s.269; Handmir 1362, III, s.102; İbn Kesîr 2015, XV, s.390.

²⁰ Reşîdüddin 1373, I, s.738-39; ayrıca bakınız, Khelejanî 2013, s.44-5.

²¹ İbn Abdüzzâhir 1976, s.138; Baybars el-Mansûrî 1998, s.85; Aynî 2010, I, s.364.

²² Ebû Şâme 2002, s.336; Makrîzî 1936, I, s.473-74;

²³ İbn Abdüzzâhir 1976, s.178-80; Yûnîni 1954, I, s.534; Makrîzî 1936, I, s.500.

²⁴ İlgili olarak bakınız, Ayalon 1951, s.98-100; Kanat 2007, s.209; Nobutaka 2006, s.57-60.

²⁵ Kahire'deki ilk halifenin (el-Müstansır) atanması konusunda aceleci davranan Sultan Baybars, gelişen olayların ardından ikici halife olacak Ebû'l-Abbâs'a biat hususunda farklı davranmış ve işleri ağırdan alan bir tutum sergilemiştir. Tüm bu gelişmelerin detayları ve ilgili yorumlar için bakınız, Uzun 2020, s.63-103.

²⁶ İbn Vâsıl 2004, VI, s.351; İbn Abdüzzâhir 1976, s.142; Yûnîni 1954, I, s.530; Baybars el-Mansûrî 1998, s.78; Şafîî b. Ali, 1989, s.107-8; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.94.

²⁷ İbn Abdüzzâhir 1976, s.141-42.

gereklilik olduğuna ve Müslümanların kâfirlerle mücadelesinin, yani *cihad*ın arz ettiği öneme²⁸.

Hazırlanan elçilik heyeti, Berke Han'a iletilmek üzere beraberlerinde bulunan bir mektupla birlikte²⁹, 1262 yılının Kasım sonu veya Aralık başında (Muharrem 661) yola koyuldu. Heyet İstanbul'a ulaştığında burada Berke Han'ın elçileriyle karşılaştı. Sultan'ın elçilerinden Fakih Mecdüddin rahatsızlandığı için Berke Han'ın elçileri Emîr Celaleddin b. Kadı Dûkat ve Şeyh Nureddin Ali'nin yanında geri döndü. İmparator adı geçen elçilerle birlikte Sultan'a gönderdiği mektupta onun (Baybars'ın) elçilerinin salimen Berke Han'a gönderildiğini ve muhtemelen de menzile ulaştıklarını haber vermekteydi³⁰.

Berke Han'ın elçileri, Selçuklu, Cenevizli ve Bizans elçileriyle birlikte Recep 661'de (Mayıs – Haziran 1263) evvela İskenderiye'ye ve ardından da Kahire'ye ulaştılar. Beraberlerinde getirdikleri mektupta Berke Han kendisinin İslâm'a olan saygı ve bağlılığını dile getirirken daha çok Hülegü ve yaptıklarına dikkat çekiyordu. O, Hülegü'nün Cengiz Yasası'na ve Moğol geleneklerine karşı geldiği ve yaptıklarının ancak onun zulmünden kaynaklandığını vurgularken kendisinin ve kardeşlerinin nasıl dört koldan ona karşı savaştıklarını, İslâm'ın [Hülegü'nün işgal ettiği yerlere] yeniden iadesi için uğraştığını, Allah'ın zikrinin, ezanın ve salatın bu yerlere iadesi için gayret ettiğini ve ayrıca halifeler ve ümmetin intikamını almak için mücadelesini dile getiriyordu. Berke Han Hülegü'ye karşı destek talep ediyor ve Sultan'ın, bir grup askerini Fırat tarafına göndererek Hülegü'nün yolunu kesmesini istiyordu³¹. Berke Han'ın mektubuna bakılırsa ortak düşman karşısında iki devlet artık tam anlamıyla müttefik konumundaydı ve taraflar İlhanlıların hem kuzey hem de güneyden sıkıştırılmasına dönük bir strateji üzerinde mutabık kalmışlardı³².

²⁸ Hutbenin tam metni için bakınız, İbn Abdüzzâhir 1976, s.142-45; Yûnînî 1955, II, s.188-190; Baybars el-Mansûrî 1998, s.79-80; Makrîzî 1936, I, s.477-79; Aynî 2010, I, s.349-53; ayrıca bakınız, Zehebi 1999, XLIX, s.5-6; el-Yâfiî 1997, IV, s.120-21.

²⁹ Elçilik heyeti Fakih Mecdüddin, Emîr Kuşer (کشر) Beg ve Kahire'ye gelen Moğollar arasından onlara rehberlik etmeleri için seçilen iki kişiden mürekkepti. Ulaştırılmak üzere elçilik heyetine verilen mektup İslâm ordularının durumundan, asker sayılarından, onun muhalif ve muvafıkları gibi çeşitli konulardan bahsetmesinin yanı sıra, Berke Han'ı cihada teşvik ediyor, Hülegü'nün yaptıklarından, düşmanlığından, katlettiği insanlardan bahis açarak onun tüm bunları inadından yaptığını belirtiyor ve yine Hülegü'nün kışkırtmalarını dile getirip içerisinde bulunduğu gaflete dikkat çekiyordu. Ayrıca Kahire'ye sığınan Moğollar hakkında bilgi veren mektup bu gelenlerin Han'ın dostları olduklarını söylediklerini ve onlara yapılan iyi muamelenin ve tüm ihsanın esasen Berke Han dolayısıyla olduğunu bildiriyordu. Yine Halife el-Hâkim'in Kâdî'l-Kudât Taceddîn b. Bint el-A'azz tarafından yazılmış bir soy ağacı nüshası da Berke Han'a gönderilenler arasındaydı. Elçilik heyeti ve mektubun içeriğine dair bakınız, İbn Abdüzzâhir 1976, s.138-139; İbn Vâsıl 2004, VI, s.348; Nuveyrî 2004, XXX, s.38-9.

³⁰ İbn Abdüzzâhir 1976, s.140; Nuveyrî 2004, XXX, s.39; Baybars el-Mansûrî Emîr Kuşer Beg'in de geri döndüğünü kaydediyor (Baybars el-Mansûrî 1998, s.83).

³¹ İbn Abdüzzâhir 1976, s.171; İbn Vâsıl 2004, VI, s.349; Nuveyrî 2004, XXX, s.54; Yûnînî 1954, I, s.533-34; Yûnînî 1955, II, s.194-95; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.97.

³² Yûnînî, Ebû'l-Fedâil ve İbn Kesîr'in kaydına göre Berke Han, Sultan Baybars'a “sen kendi tarafından ilerle ben ise kendi tarafımdan ilerleyeyim, ta ki, Hülegü'yü işgal ettiği yerlerden çıkarıp atalım ve İslâm beldelerinden onun elinde olan yerleri sana geri iade edeyim” diyerek

Berke Han'ın mezkûr mektubunun sonunda bir cümlelik dikkat çekici başka bir talep de mevcuttur. Buna göre, dile getirilen diğer tüm hususlardan sonra Berke Han Sultan Baybars'a, İzzeddin Keykâvus ile ilgili tavsiyede bulunuyor ve ona yardım etmesini istiyordu³³. Heyetin ulaştırdığı diğer haberlere nispetle kısa ve daha az önemli bir ayrıntı gibi sunulsa da esasen bu istek Berke Han ve Sultan Baybars arasındaki ilişkilerle ve onların politikalarıyla doğrudan alakalıydı. Bilindiği üzere, Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların Anadolu üzerindeki tahakkümü tedricen artmış ve Selçuklu şehzadeleri arasındaki mücadeleler var olan kötü durumu daha zor bir hale sokmuştu. Nihayet 1259 yılına gelindiğinde Selçuklu ülkesi Möngke Han'ın yarlığıyla İzzeddin (II.) Keykâvus ile IV. Kılıçarslan arasında ikiye bölünmüştü. İzzeddin Keykâvus'un gerek müstakil (1246-1249) gerekse müşterek (1249-1262) saltanatları sırasında Moğol tahakkümünü kırmaya dönük gayretleri ve Muineddin Pervane'nin onun aleyhindeki son girişimleri dolayısıyla o, Antalya'ya çekilmek durumunda kalmış³⁴ ve burada iken bir çare bulmak amacıyla Sultan Baybars ile iletişime geçmişti³⁵. Sultan Baybars ona olumlu karşılık verdi ve yardım için gerekli hazırlıkların yapılmasını emretti³⁶. Bu süreçte II. Keykâvus bir yandan da kendi birliklerinin Moğollarca desteklenen kardeşi IV. Kılıçarslan karşısında bir varlık gösterebileceğini ümit ederek süreci takip ediyordu. Ancak gelişmeler onun beklentisinin aksi yönünde ilerleyince 1262 yılında Antalya'dan ayrıldı ve İstanbul'a giderek Bizans'a sığındı³⁷.

İzzeddin (II.) Keykâvus'un Moğol karşıtı tavrı ve verdiği mücadeleler aynı zamanda onun Anadolu'daki muhalif cepheyi etrafında toplama potansiyeli barındıran temsili bir figür olarak öne çıkmasına zemin hazırladı³⁸. Dolayısıyla desteklenme ve güçlenmesi durumunda Anadolu'da Moğol karşıtı bir Selçuklu sultanının iktidara gelmesi ihtimal dâhilindeydi. II. Keykâvus'un Bizans'a sığınmak zorunda kalmasına rağmen, Berke Han Sultan Baybars'ı ona yardıma teşvikte ısrar ediyordu. II. Keykâvus'un halasının Berke Han'ın eşi olduğu ve Han'ı onu kurtarma yönünde teşvik ettiği de malum olmakla birlikte³⁹, öyle anlaşıyor ki, Berke Han açısından hayatî olan husus mezkûr ihtimalin gerçeğe dönüşme potansiyeliydi. Bu halde güneyde Memlûkler ve kuzeyde Altın Orda tarafından baskılanan İlhanlılar üçüncü bir cephe olarak batıdan da sıkıştırılacak ve bu sayede, Bizans ile olan bağlantıları da kesilecekti. Tabii olarak böyle

mezkûr stratejiyi açıkça dile getiriyordu. Bakınız, Yûnînî 1955, II, s.195; Ebû'l-Fedâil 1982, s.452-453; İbn Kesîr 2015, XV, s.389.

³³ İbn Abdüzzâhir 1976, s.171; Nuveyrî 2004, XXX, s.54.

³⁴ Ebû'l-Ferec 1999, II, s.582; İbn Bîbî 2014, II, s.588.

³⁵ İbn Abdüzzâhir 1976, s.126-27.

³⁶ İbn Abdüzzâhir 1976, s.126; Yûnînî 1955, II, s.160; ayrıca bakınız, Özbek 1999, s.45-6; Ayaz 2016, s.87-8.

³⁷ Ebû'l-Ferec 1999, II, s.582; İbn Bîbî 2014, II, s.589; Yûnînî 1955, II, s.161; ayrıca bakınız, Turan 2010, s.160-61; Lippard 1983, s.192; Ersan 2010, s.88.

³⁸ Turan 2005, s.521. İlgili yerde Turan şöyle diyor; “Bununla beraber o [II. Keykâvus] yine de Moğollara karşı Türk İstiklali ve İslâm cihadının bir temsilcisi sayılmıştır. Zira Türkiye daima Moğol istilasının ağırlığı altında ezilmiş ve o da bundan kurtulmağa çalışmıştır. Bu durum dolayısıyla Mısır ve Altın-ordu İzzeddin'i bu dava için tutmuşlardır”.

³⁹ Aksarayî 2000, s.56-7

bir durumda gerek İlhanlıların gerekse hâkimiyetleri altındaki bölgelerin akıbetini tahmin etmek çok zor değildir. Gelişmeler bu yönde seyretmemekle birlikte, Hülegü'nün Bizans üzerindeki baskıları dolayısıyla II. Keykâvus İstanbul'da bir takım sıkıntılar yaşadı ve bir süre hapsedildi. Daha sonra Berke Han onu Bizans'ın elinden kurtardı, Kırım'a yerleştirip dirlik verdi ve hatta kızıyla evlendirerek kendisiyle akrabalık tesis etti⁴⁰. Tüm bu gelişmelerden anlaşıldığı kadarıyla, Berke Han'ın, kuzeyde Altın Orda güneyde Memlûk cephelerine ek olarak bir de batıda (Anadolu'da) İlhanlı karşıtı bir cephe oluşturma planları, doğması muhtemel ilk fırsatta uygulamaya konulmak üzere şimdilik beklemedeydi.

Dönemin kaynakları Sultan Baybars'ın, Berke Han'ın İlhanlılar aleyhindeki planlarını olumlu karşıladığını ve kendisine teşekkür ettiğini kaydeder. Ayrıca Berke Han'ın elçileri için yapılan karşılama merasimleri Sultan'ın onunla ilişkiler konusunda son derece hassas davrandığını göstermesi bakımından önemlidir. Yine Sultan Baybars'ın, dönüş heyetine verilmek üzere, Berke Han için Bağdâdî kâğıtlara⁴¹ yazdırdığı mektup ve hazırlattığı hediyeler ittifaka atfedilen değer bir yansıması gibidir⁴². Keza Altın Orda elçilerinin Kahire'de geçirdikleri süre zarfında yaşanan gelişmeler Sultan Baybars'ın iki devlet arasında ortak dinî bir zeminde güçlenen ve müşterek düşman karşısında bütünleşmeyi hedefleyen politikaya ilişkin tavrını açıkça ortaya koyar. Berke Han'ın elçilerinin getirdiği mektubun içeriği aynı zemine olan inancı dile getirdiğinden Sultan Baybars taraflar arasındaki bu temelin mümkün olduğunca tahkim edilmesine gayret etmiştir. Bu bağlamda Sultan 11 Temmuz 1263 Çarşamba akşamı Halife el-Hâkim'e, kendisine daha önce fütüvvet donu veya kıyafeti⁴³ giydirilip giydirilmediğini, bir başka ifadeyle kendisinin fütüvvet teşkilatına dâhil edilip edilmediğini sordu. el-Müstansır sayesinde fütüvvet teşkilatının bir mensubu⁴⁴ ve bu sayede başkalarını bu teşkilata katma yetkisini kazanmış olan Sultan Baybars⁴⁵ “hayır” cevabını alınca tertip

⁴⁰ İbn Bîbî 1941, s.268; Aksarayî 2000, s.56-7; ayrıca bakınız, Sümer 2002, XXV, s.356; Lippard 1983, s.193-95; Kamalov 2005, s.6-8.

⁴¹ Bağdâdî veya Bağdâdiyye dönemin en kaliteli kâğıdı olup genellikle Kur'ân-Kerim yazımında kullanılır. Bunun dışında yalnızca büyük sultanlarla/meliklerle yazışmalarda kullanılan Bağdâdiyye'yi Kalkaşendî kâğıtların en güzeli olarak niteler. Bakınız, Kalkaşendî 1913, II, s.476; ayrıca bakınız, el-Ömerî 1988, s.67-9.

⁴² İbn Abdüzzâhir'in verdiği uzun listeye göre hediyeler arasında Osman b. Affân'ın hattıyla olduğu söylenen bir Kur'ân-ı Kerim, birçok nadir ve kıymetli eşya, savaş aletleri, çeşitli hayvanlar ve daha pek çok farklı şeyler bulunuyordu. Bakınız, İbn Abdüzzâhir 1976, s.172-3; ayrıca bakınız, Behrens-Abouseif 2014, s.62-3.

⁴³ Don veya şalvar (seravîl).

⁴⁴ Halife el-Müstansır'ın Sultan Baybars'a fütüvvet donu/kıyafeti giydirmesi ve bu törenin detaylarına ilişkin olarak bakınız, İbn Vâsıl 2004, VI, s.316; İbn Abdüzzâhir 1976, s.111; el-Yûnîni 1954, I, s.450; el-Yûnîni 1955, II, s.104; Şâfiî b. Ali 1989, s.94; Baybars el-Mansûrî 1993, s.18; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.81; Uzun 2020, s.73 vd.

⁴⁵ Halife el-Müstansır'ın Sultan Baybars'ı fütüvvete dâhil etme olayı özelinde M. Hassan'ın meselenin özüne ilişkin söyledikleri dikkate değerdir. Hassan şöyle diyor; “Halife el-Müstansır'ın Kahire'ye gelişinin denk geldiği üç ayların bitişi üzerine yeni halife, büyük babası Abbâsî halifesi en-Nâsır tarafından yeniden düzenlenen fütüvvet ile Baybars'ı görevlendirdi. Fütüvvet ilk başlarda hocaları sevdirmeye, ikram, dostluğu/kardeşliği önceleyen öğretileri aşılama

edilen bir mecliste Halife'nin amca oğlundan intikal etmiş kıyafeti bizzat taşıyarak el-Hâkim'e hediye etti⁴⁶. Hemen sonrasında ise bu kez Halife el-Hâkim Altın Orda elçilerine fütüvvet donu giydirdi, doğrudan Berke Han'a yönelik nasihatlerde bulundu ve onu cihada teşvik etti. Böylece Halife, elçileri de bu geleneksel kurumun bir parçası haline getirmekle kalmadı, aynı zamanda ülkelerine geri döndüklerinde onların da Berke Han'ı fütüvvet teşkilatına dâhil etmelerine imkân sağlamış oldu. Sultan Baybars'ın bunu doğrudan kendisi yapabilecekken Halife eliyle yapılmasını tercih etmesi ise kuşkusuz özel bir anlamı haizdi. Keza elçiler henüz Kahire'den ayrılmadan önce Sultan Baybars Mekke, Medine ve Beytü'l-Makdis (Kudüs)'te Berke Han'a dua edilmesini ve hutbelerde kendisinininkinden sonra onun adının okunmasını emretti. Ayrıca Berke Han adına umre yapılması⁴⁷ için Mekke'ye bir mektup da gönderildi⁴⁸. İslâm'ın Berke Han'ın yönetimi üzerindeki önemli etkisi⁴⁹ göz önüne alındığında Sultan Baybars'ın tüm bu faaliyetlerinin bir neticesi de kuşkusuz taraflar arasındaki ilişkinin güçlenmesiydi.

Sultan Baybars'ın Fariseddin Akkuş el-Mesûdî ve eş-Şerif İmadeddin el-Haşimî başkanlığındaki elçilik heyeti, beraberlerindeki pek çok hediye ve görevlilerle birlikte 25 Temmuz 1263 tarihinde Kahire'den ayrıldı⁵⁰. Ancak İstanbul'a ulaştıklarında Bizans İmparatoru VIII. Mihail heyetin geçişine izin vermedi ve Memlûk Sultanı ile olan dostluk antlaşması veya ahdine⁵¹ rağmen heyeti alıkoydu. Bu sırada İlhanlı elçileri de Bizans ülkesinde bulunduğu İmparator, Hülegü'yle olan gizli antlaşmasına⁵² rağmen Sultan Baybars'ın elçilerine yardım ettiği veya geçişlerine izin verdiği takdirde İlhanlı hükümdarının bunu öğrenmesi ve kendi ülkesine saldırmasından endişe ediyordu⁵³.

gibi manevî değerler üzerine yoğunlaşmışken, en-Nâsır bu önemli sosyal fütüvvet kurumunu hilâfî egemenliği savlamanın bir aracına dönüştürdü. en-Nâsır 1207'de kendisini tüm fütüvvet kollarının resmi başı olarak atadı ve fütüvvetin, kendisinin başlattığı, diğer Müslüman yöneticilere ve askeri elit üyelerine başkanlık ettiği bir saray versiyonunu geliştirdi. Rivayete göre dedesi tarafından babası, babası tarafından el-Müstansır fütüvvete dâhil edilmişti ve henüz atanan bu yeni halife de hüzin verici Abbâsî mirasının devamını cisimleştiriyordu. 1261'de ise Baybars, Abbâsî halifeleri en-Nâsır ve ez-Zâhir yoluyla Peygamber'in arkadaşı Selman'a ve nihai olarak da Peygamber'in damadı ve manevî halefi Ali'ye kadar geri giden bu ulvî kahramanlık zincirine entegre edildi. Fütüvvet donunu giymekle Baybars, bu etkili-nüfuzlu soya yüceltildi ve ona adandı, ayrıca diğer idarecileri ve kendi otoritesinden aşağıdaki askeri elitleri üyeliğe kabul etme gücüne sahip oldu". Bakınız, Hassan 2016, s.74-75.

⁴⁶ İbn Abdüzzâhir 1976, s.146-6; Yûnîni 1955, II, s.190-1; Makrîzî 1936, I, s.496; Aynî 2010, I, s.353.

⁴⁷ Broadbridge Sultan Baybars'ın Berke Han'ın elçilerini kutsal topraklara ziyarete gönderdiğini yazıyorsa da [Broadbridge 2008, s.51; Broadbridge 2001, s.99] bu doğru değildir. Sultan, Berke Han adına vekâleten umre yapılmasını istemiş ve bunu bildiren mektubu da bizzat İbn Abdüzzâhir yazmıştır. Bakınız, İbn Abdüzzâhir 1976, s.174.

⁴⁸ İbn Abdüzzâhir 1976, s.174; Makrîzî 1936, I, s.497-98; ayrıca bakınız, el-Haccî 1981, s.11-2.

⁴⁹ DeWeese 1994, s.84-5.

⁵⁰ İbn Abdüzzâhir 1976, s.174; Şafî b. Ali 1989, s.132.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir 1976, s.88, 202; Şafî b. Ali 1989, s.162-63.

⁵² Spuler 2011, s.76-7; ayrıca bakınız, Korobeinikov 2014, s.205-6.

⁵³ Yûnîni 1954, I, s.538; Yûnîni 1955, II, s.197-98; Ebü'l-Fedâil 1982, s.454-55; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.98; Amitai 1995, s.92; Lippard 1983, s.192-93; Spuler 2011, s.76-7.

Neredeyse bir yıllık sürecin ardından Haziran-Temmuz 1264'te heyetin alıkonulduğu haberi Kahire'ye ulaştı. Sultan Baybars çok kızdı. Tehdit dolu bir mektup hazırlatmakla beraber İmparator'a ahdini hatırlatıyordu. Ayrıca elçilerin engellenmesine sebep teşkil eden hususun İmparator'un Berke Han ile yaşadığı problemler olup olmadığını soran Sultan, şayet öyleyse kendisinin arabuluculuk yapabileceğini dile getiriyordu⁵⁴ ki, bu aynı zamanda, Hülegü'nün bütünüyle yalnız kalmasını amaçlayan stratejik bir teklifti. Krizin aşılmasıyla elçilerden el-Haşimî İstanbul'da alıkonulup salıverilmesinden hemen sonra, el-Mesûdî ise elçilik görevini yerine getirmek üzere Altın Orda ülkesine gidişinin ardından Mısır'a döndü⁵⁵.

Kısa süre sonra, Ağustos-Eylül 1264 tarihinde, vaktiyle Kuşer Beg maiyetinde Berke Han'a gönderilen heyetle birlikte Han'ın elçileri Kahire'ye ulaştı. 661 yılının Recep ayı başına (11 Mayıs 1263) tarihlenen mektupta ihtida eden bazı Moğol ileri gelenlerinin isimleri zikredilmekle birlikte, esasen mektup daha önce Sultan Baybars'ın gönderdiği mektuba bir cevap niteliği de taşımaktadır. Evvelce Sultan Baybars'ın verdiği Kureyş örneğine karşılık olarak Berke Han, kendi kanından ve aynı zamanda kâfir olan Hülegü'ye karşı savaştığını vurguluyordu. el-Hâkim'in hilafet makamına getirilmesinden dolayı Sultan'a teşekkür eden Han, her ne kadar isimleri karıştırıyorsa da Halife'nin Bağdat tarafına yaptığı sefer⁵⁶ dolayısıyla yine tebriklerini bildiriyordu. Berke Han ayrıca siyasî sığınmacı sıfatıyla yanında bulunan Eyyûbî soyundan İbn Şihabeddin Gazi'yi⁵⁷ de kendisinin Hülegü'yle savaşlarının bir görgü şahidi olarak heyetle birlikte göndermişti⁵⁸. Gelen bu elçilere karşılık olarak Sultan Baybars bir yıl sonra (1265) Şücaeddin ed-Dâye'yi Berke Han'a gönderdi. Elçinin esas görevi, vaktiyle İmparator'a söylendiği üzere Berke Han'ın askerlerinin Bizans topraklarına yaptığı saldırıların bitirilmesini istemek ve bunun gerekliliğini bildirmek, dolayısıyla da arabuluculuk yapmaktı. Bununla birlikte Sultan Baybars, Berke Han'a, onun adına kendileriyle umre yapılmış üç sarık, biraz (veya iki kumkum⁵⁹) zemzem suyu, pelesenk yağı ve başka hediyeler de gönderdi⁶⁰.

Memlûk ve Altın Orda taraflarının arzuladığı müşterek hareket gerçekleşmeden 1265 yılında Hülegü Han ve bir yıl sonra da Berke Han öldü. Berke Han'ın yerine geçen Möngke Temür Müslüman değildi⁶¹ ve bu durumun taraflar arasındaki ortak çıkarları değilse de anlaşma zeminini etkileme ihtimali oldukça yüksekti. Nihayet Berke Han'ın ölüm haberinin Kahire'ye ulaşmasından sonra Sultan Baybars Ekim/Kasım 1267'de

⁵⁴ İbn Abdüzzâhir 1976, s.203.

⁵⁵ İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.97-8; Yûnînî 1954, I, s.537-9; Yûnînî 1955, II, s.196-9, 362; ayrıca bakınız, Amitai 1995, s.84; Korobeinikov 2004, s.67; Usta 2020, s.107-9.

⁵⁶ Sultan Baybars'ın desteğiyle Bağdat üzerine sefere çıkan kişi el-Hâkim değil, Kahire'deki ilk Abbâsî halifesi el-Müstâsır'dır ve bu sefer sırasında öldürülmüştür. Ayrıntılar için bakınız, Uzun 2020, s.79-87; Aktan 1991, s.617-22.

⁵⁷ Bu kişinin Eyyûbî soyuyla alakası bulunmayan bir sahtekâr olduğunu belirtenler de vardır. Bakınız, İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.115; Nuveyrî 2004, XXX, s.79.

⁵⁸ Ebû Şâme 2002, s.351; İbn Abdüzzâhir 1976, s.213; Baybars el-Mansûrî 1998, s.82-3; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.101; Amitai 1995, s.84; Broadbridge 2008, s.55-6.

⁵⁹ Gümüş veya bakır ibrik.

⁶⁰ Nuveyrî 2004, XXX, s.75; Makrizî 1936, I, s.538.

⁶¹ Bir karşılaştıрма için bakınız, Yuvalı 2004, s.138; Vernadsky 1951, s.165.

gönderdiği mektup vasıtasıyla onun için taziyelerini, Möngke Han içinse tebriklerini bildiriyor ve Hülegü'ye karşı savaşıma gerekliliğini hatırlatmayı ihmal etmiyordu⁶². Yaklaşık bir yıl sonra, Bizans elçilerinin Mısır'a gelişinin ardından, Sultan Baybars Möngke Han'a gönderilmek üzere bir heyet daha hazırladı ve kaynağın ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, bu kez ilişkilerin daha önceki mecrasında ve aynı hedefe dönük olarak devam ettirilme niyetini açıkça bildirdi. Bununla birlikte, Bizans İmparatoru'nun, aralarındaki sulhu devam ettirme isteğine ek olarak, barışın Abaka'yı da kapsayacak şekilde genişletilme arzu ve önerisi Sultan Baybars tarafından kat'i suretle reddedildi. Möngke Han'a gönderilen elçilerin taşıdığı mektup Memlûklerin Bizans ile iyi ilişkilerine değinmesinin yanı sıra Han'ın da İmparator ile müspet münasebetler kurması noktasında aracılık yapıyor ve bu noktada onu teşvik ediyordu. Sultan Baybars bir kez daha Möngke Han'ı İlhanlılara karşı kışkırtıyor ve onların muhasara edilmesini teklif ediyordu⁶³. Öyle anlaşıyor ki, Sultan Baybars Altın Orda ile kurulan ilişkileri Berke Han zamanındaki istikamette ve aynı kararlılıkla devam ettirmeye çalışıyor ve bununla birlikte, Altın Orda ile Bizans arasındaki problemlerin giderilmesini sağlayarak İlhanlılara karşı üçlü bir ittifak cephesi oluşturmaya gayret ediyordu. Böyle bir ittifakın gerçekleşmesi İlhanlıları bütünüyle yalnız bırakacağından özellikle Memlûkler ve Altın Orda'nın çıkarlarına hizmet edecekti.

Önce İlhanlı ardından da Altın Orda tahtının el değiştirmesi, kısa bir fasıla hariç tutulursa taraflar arasındaki ilişkilerde köklü bir değişime sebep olmadı. 1267 senesini takip eden birkaç yıllık süre zarfında kesin bir galibin veya mağlubun olmadığı mücadeleler cereyan etti⁶⁴. Nihayet yenilemeyen taraflar, muhtemeldir ki Büyük Han Kubilay'ın da tesiriyle⁶⁵ 668 (1269-70) yılında anlaşma yoluna gittiler⁶⁶. Bu, tabii olarak Sultan Baybars'ın hiç arzu etmediği ve onu ziyadesiyle endişelendiren bir gelişmeydi. Ancak Altın Orda ve İlhanlılar arasındaki temel problem kalıcı bir çözüme ulaştırılamadığı için ilişkileri hâlâ son derece kırılgandı.

Geçici bir süre için Sultan Baybars ve Möngke Temür arasındaki elçi teatisinin sekteye uğradığı bilinmektedir. Altın Orda ve İlhanlı yakınlaşması böyle bir netice üretmiş olabileceği gibi, Vernadsky'nin, aslında Memlûk – Altın Orda irtibatının kesilmeyip prens ve komutan Nogay eliyle⁶⁷ sürdürülmüş olabileceğine dair düşüncesi de ihtimal dâhilindedir⁶⁸. Şayet Vernadsky haklıysa Möngke Temür Altın Orda ile varılan

⁶² İbn Abdüzzâhir 1976, s.288; Nuveyrî 2004, XXVII, s.246; Makrîzî 1936, I, s.563.

⁶³ İbn Abdüzzâhir 1976, s.334-335; İbnü'l-Furât 1884, s.353.

⁶⁴ Vassâf 1346, s.28-9; Zehebi 1999, XLIX, s.190; İbn Kesîr 2015, XV, s.421.

⁶⁵ Vernadsky 1951, s.165.

⁶⁶ Reşîdüddin 1373, I, s.740; Reşîdüddin, onların işlerinin gidişatının barış yapmalarını gerekli kıldığını söylüyorsa da J. A. Boyle, bu kısmı, Altın Orda tarafının barış yapmak durumunda kaldığı şeklinde anlamlandırmıştır, (bakınız, Reşîdüddin 1971, s.124; ayrıca bakınız, Hesamipour 2013, s.63); İbn Abdüzzâhir 1976, s.334; İbnü'l-Furât 1884, 353; Vernadsky 1951, s.165.

⁶⁷ Vernadsky "Möngke Temür ile anlaşılacak onun Aşağı Tuna bölgesinin fiili hükümdarı olarak tanındığı ve hem Bizans İmparatorluğu hem de Mısır ile diplomatik ilişkiler yürütme noktasında yetkilendirildiği"ni ifade ediyor. Bakınız, Vernadsky 1951, s.164-65.

⁶⁸ Nogay'ın hanlar (Möngke Temür ve Kubilay Han) tarafından görevlendirilmiş olma ihtimali şimdilik daha güçlü seçenek olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Broadbridge de

anlaşma dolayısıyla Memlûklerle doğrudan kendisi irtibat kurmamış ve bunu Nogay aracılığıyla yapmış olabilir. Hülâsa 669 yılı başlarında (Eylül-Ekim 1270) Nogay tarafından gönderilen bir mektup Kahire'ye ulaştı. Hemen sonrasında cevabî bir mektup hazırlanarak Nogay'a gönderildi. Hem gelen hem de giden mektupta karşılıklı iyi niyet, dostluk vurgusu ve iyi ilişkilerin sürdürülmesine dönük bir irade beyanı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Nogay'ın tıpkı Berke Han gibi Müslüman oluşuna yapılan vurgunun yanı sıra İslâmî değer ve hedeflere dönük göndermeler iki tarafın mektubunda da hâkim bir görüntü sergiler⁶⁹. Bu samimi mektuplara rağmen doğrudan Sultan Baybars ve Nogay arasında ikinci bir irtibat kayıtları geçmemiştir.

Altın Orda ve İlhanlı ilişkilerinin uzun süreli bir barışa uygun olmadığına işaret edilmişti. Nihayet beklenen kırılma yaşandı⁷⁰ ve ardından, 1272 (Mayıs veya Haziran) yılında Möngke Temür'un elçileri yeniden Memlûk ülkesindeydiler. Elçilerin getirdiği mektup İlhanlıların elindeki İslâm beldelerini onlardan geri almak için birleşmeyi teklif ederken Hülegü oğullarına karşı yardım istiyor ve onları yok etme konusunda anlaşmaya ilişkin talebi dile getiriyordu⁷¹. Sultan Baybars söz konusu taleplere olumlu karşılık verdi⁷². Ancak bununla yetinmediği anlaşılan Sultan yakın zamanda Abaka'ya da bir haber göndermiş⁷³, [Sultan] kendisiyle Möngke Han arasındaki anlaşma ve yakın dostluğa vurgu yapmış ve bu sebeple Abaka'yı oldukça sinirlendirmişti⁷⁴. Öyle anlaşıyor ki, Altın Orda – İlhanlı ilişkilerinin gerilmesi Altın Orda ve Memlûk taraflarının yeniden yakınlaşması noktasında işlerlik gösterdi.

1272 yılının Safer (Ağustos / Eylül) ayında İlhanlı elçileri bir kez daha, bu sırada Sultan'ın bulunduğu Dimaşk'a geldiler. İbn Abdüzzâhir, elçilerin evvela ılımlı bir şekilde Abaka'nın barıştan yana tavır aldığını ve Sungur el-Aşkar'ın müzakereleri sürdürmek

Nogay'ın Sultan ile bizzat irtibat kurmasını onun kendi iktidar mücadelesi için bir ön hazırlık olabileceğine işaret etmektedir. Ancak Altın Orda – İlhanlı yakınlaşması, mektupların içerikleri ve Altın Orda – İlhanlı ilişkilerinin yeniden bozulmasıyla Möngke Han'ın tekrar Sultan Baybars ile bizzat irtibata geçişi göz önüne alındığında Vernadsky'nin, Pachymérés'in mezkûr kaydına dayanarak serdettiği görüşün doğru olma ihtimali artmaktadır. Bakınız, Pachymérés 1984, II, s.444-45; Pachymérés 2009, s.29; Vernadsky 1951, s.165; Broadbridge 2008, s.59.

⁶⁹ İbn Abdüzzâhir 1976, s.371-73; Baybars el-Mansûrî 1998, s.131-32; Baybars el-Mansûrî 1987, s.71.

⁷⁰ Broadbridge 2008, s.60; Hesamipour 2013, s.63.

⁷¹ İbn Şeddâd 1983, s.36; Yûnîni 1955, II, s.472-73; İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.167; ayrıca bakınız, Hicâzî 2017, s.265.

⁷² İbnü'd-Devâdârî 1981, VIII, s.167.

⁷³ 1272 yılında Memlûk – İlhanlı tarafları arasındaki elçi teatisi Anadolu'daki Moğol emîrlerinden Samğar (veya Samagar) Noyan'ın teşvikiyle gerçekleşmişti. Samğar Noyan, barış yapılması için Abaka'nın Baybars tarafından elçi gönderilmesi arzusunda bulunduğunu ve Sultan elçilerini gönderirse kendisinin de arabuluculuk yapacağına söz vermişti. Nihayet Sultan Baybars'ın elçileri, barışın ancak kendisinin Müslüman beldelerinden çekilmesi halinde söz konusu olabileceğini Abaka'ya bildirince görüşmeler neticesiz kaldı. Sultan Baybars'ın, bu şartına ek olarak Möngke Temür ile olan dostluğuna vurgu yapması Abaka'yı oldukça sinirlendirdi ve taraflar arasındaki gerginlik yeniden tırmanışa geçti. Bakınız, İbn Şeddâd 1983, s.34-5; İbn Abdüzzâhir 1976, s.399-400; ayrıca bakınız, Kanat 2001, s.40-41; Sağlam 2018a, s.92-4.

⁷⁴ İbn Abdüzzâhir 1976, s.399-400; Nuveyrî 2004, XXX, s.124.

üzere Sultan tarafından gönderilmesini istediğini dile getiriyorlarsa da daha sonra sözlerini değiştirerek İlhan'ın, barış görüşmeleri için bizzat Sultan'ın veya makamca ondan sonra gelen kişinin huzura gelmesi gerektiğini söylediklerini kaydeder. Kabul edilmeyeceği aşikâr olan bu talep karşısında Sultan Baybars aynı sertlikte bir cevap verdi ve şayet Abaka barış istiyorsa ya kendisi gelsin ya da kardeşlerinden birini göndersin dedi. Daha sonra, muhtemelen bir gövde gösterisi için iyi teçhiz edilmiş askerlerin askerî oyunlar sergilemesini emreden Sultan, İlhanlı elçilerinin yanı sıra Bizans ve Altın Orda elçilerinin de bu gösterileri seyretmesini sağladı. Ardından İlhanlı elçileri ülkelerine gönderildi⁷⁵.

Tam bu sıralarda İlhanlı askerlerinin Memlûk sınırlarında göründükleri, Bîre (Birecik) üzerine yürüyerek burayı kuşattıkları ve yardıma gelmesi muhtemel Memlûk askeri için de Fırat kenarında önlem aldıklarına ilişkin haberler gelmeye başladı. Esasen Memlûk ve İlhanlılar arasında bir uzlaşmanın pek mümkün olmayacağı bir önceki görüşmede büyük oranda anlaşılmıştı. Buna rağmen, elçilerin tekrar Dımaşk'a gelmesi ve Sultan'la görüşene kadar farklı şeyler söyleyip huzura çıktıklarında uzlaşmaz bir tavır sergilemeleri büyük ihtimalle bu saldırılar için bir zaman kazanma stratejisiydi. Nihayet Sultan Baybars derhal kuvvetlerini organize ederek bu saldırılara başarıyla karşı koydu. Özellikle Fırat hattını tutan Moğol askerlerinin hezimete uğramasından sonra Bîre'yi kuşatanlar tüm ağırlıklarını bırakarak kaçtılar⁷⁶. Sultan, beraberinde Altın Orda elçileri bulunduğu halde muzaffer bir şekilde Kahire'ye geri döndü. 1273 yılının Şabân (Şubat/Mart) ayında her iki tarafın elçilerinin bulunduğu bir heyet teşkil edildi. Möngke Han'a ulaştırılmak üzere pek çok hediye ve onun Sultan'dan istediği bazı ilaçlar hazırlandı. Ayrıca İlhanlı elçilerinin gelişini, Bîre'nin kuşatılmasını ve Sultan'ın, müşterek düşmanları Abaka'ya karşı kazandığı zaferi bildiren bir mektup hazırlanarak heyetle birlikte gönderildi⁷⁷.

Sultan Baybars'ın sonraki iktidar yıllarında Altın Orda ile elçi teatisinin devam ettiğine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Altın Orda elçilerinin 1276 yılının ilk günlerinde Kahire'de bulundukları malumdur⁷⁸. Bir başka Altın Orda heyetinin Kahire'deki varlığı Melik Said'in düşünüşü velisiyledir. Sultan Baybars 1276 yılının Eylül/Ekim (Rebiü'l-Âhir) ayında oğlu Melik Saîd'i Kalavun'un kızıyla evlendirmiş ve beş veya yedi gün süren eğlenceler tertip edilmiştir. Bu kapsamda diğerleriyle birlikte Altın Orda elçileri de Kahire'dedir ve Sultan tarafından son derece iyi bir şekilde ağırlanmakla kalmamış

⁷⁵ İbn Abdüzzâhir 1976, s.404; Makrîzî 1936, I, s.605-6; ayrıca bakınız, Baybars el-Mansûrî 1987, s.75; Nuveyrî 2004, XXX, s.126.

⁷⁶ İbn Abdüzzâhir 1976, s.405-411; Makrîzî 1936, I, s.604-606; ayrıca bakınız, Hammâd Âşûr 1973, s.98-100; Kanat 2001, s.42.

⁷⁷ İbn Abdüzzâhir 1976, s.411; İbn Şeddâd 1983, s.58; Yûnînî 1960, III, s.5; İbnü'l-Furât 1884, s.354-55.

⁷⁸ İbn Şeddâd 1983, s.127-28; Yûnînî 1960, III, s.116; İbnü'l-Furât 1942, VII, s.44; Nuveyrî 2004, XXX, s.141-42.

kendilerine hil'atlar de giydirilmiştir⁷⁹. Nihayet Sultan Baybars'ın ölümünden kısa süre sonra, yeni bir Altın Orda heyeti 16 Eylül 1277 tarihinde Kahire'ye ulaşmıştır⁸⁰.

Sultan Baybars'ın ölümünden sonra, onun iki oğlunun kısa saltanat sürelerinde Memlûkler daha çok iç meselelerle meşgul oldular. Altın Orda ile ilişkilerin sürdürülmesi noktasında yeniden harekete geçen kişi Kasım 1279'da Memlûk tahtına çıkan el-Melikü'l-Mansûr Seyfüddîn Kalâvûn el-Elfî (1279-1290) idi. Sultan tahta çıkışından sonra cülusunu bildirmek üzere Möngke Temür'a bir heyet gönderdi ve hem Han'a hem de Nogay başta olmak üzere onun yakınlarına pek çok hediyeler yolladı. Sultan Kalavun Baybars dönemine benzer şekilde dostluklarının devam etme temennilerini bildiriyor ve Han'ı küffara karşı savaşmaya teşvik ediyordu⁸¹. Ne var ki, elçiler Altın Orda ülkesine vardıklarında Möngke Han'ın öldüğünü ve onun yerine Töde Möngke'nin hanlık makamına geçtiğini gördüler. Heyet Möngke Temür için gönderilen mesajı yeni Han'a ilettiler ve hediyeleri sundu. Töde Möngke onları son derece iyi bir şekilde karşıladı ve pek çok ikramlarda bulunarak bir anlamda takip edeceği siyaseti de izhar etmiş oldu⁸².

1283 yılının Ağustos/Eylül (Cemazî'el-Âhîr) ayında, bu kez Töde Möngke'nin elçileri Kahire'deydi. Heyettekilerin Kıpçak fakihlerden seçilmiş olması dikkat çekici olmakla birlikte, ulaştırdıkları Moğolca yazılmış mesaj Töde Möngke'nin Müslüman olduğunu, cülusunu ve İslâmî hükümleri tatbik eylediğini haber veriyordu. Bununla birlikte Han, Sultan'dan kendisine Müslümanlara özgü bir lakap vermesini rica ediyor ve din düşmanlarına karşı koyarken istifade etmek üzere hem Sultan'dan hem de Halife'den birer sancak ve ayrıca nekkâreler istiyordu. Heyetteki fakihlerin kutsal toprakları ziyaretine izin verilmesi yine Töde Möngke'nin istekleri arasındaydı. Buna istinaden Sultan bu işe ihtimam gösterdi ve onlar için teçhiz edilen bir kafilayla elçiler Mekke'ye gönderildi. Dönüşlerinde ise tekrar huzura kabul edildiler, ardından, hazırlanan Memlûk heyeti, hediyeler ve Han'a yazılmış bir mektupla birlikte yola koyuldular⁸³.

Altın Orda ülkesine geri dönmesinden birkaç yıl sonra Mecdüddin Ata 685 (1286-1287) senesinde tekrar Kahire'ye geldi. Bu gelişinde Sultan'ın tüm isteklerinin kabul edildiğini bildiriyordu⁸⁴. Her ne kadar bu isteklerin neler olduğuna ilişkin detay malum değilse de bir yıl sonra, 1287 yılının Kasım ayında yapılan hazırlıklar bir fikir vermektedir. Buna göre Sultan Kalavun Kırım'da bir cami yapımı ve bunun tezyinatı için muhtelif alanlarda usta zanaatkarlar ve inşaat için gerekli malzemeler gönderecektir ki, kaynaklar bu eşyanın yekûnunun bin dirhem olduğunu ve Sultan'ın elkâbının camiye

⁷⁹ İbn Şeddâd 1983, s.166-67; Yûnîni 1960, III, s.174; Kütübî 2017, II, s.134; İbn Kesîr 2015, XV, s.449.

⁸⁰ Yûnîni 1960, III, s.235; ayrıca bakınız, Amitai 1995, s.90; Broadbridge 2008, s.61.

⁸¹ İbn Abdüzzâhir 1961, s.17; Baybars el-Mansûrî 1998, s.209; İbnü'l-Furât 1942, VII, s.179; Nuveyrî 2004, XXVII, s.247; el-Askalânî 1998, s.52.

⁸² İbn Abdüzzâhir 1961, s.17-18; Baybars el-Mansûrî 1998, s.227-28; Nuveyrî 2004, XXVII, s.248.

⁸³ İbn Abdüzzâhir 1961, s.46, 143; Baybars el-Mansûrî 1998, s.234, 239; Nuveyrî 2004, XXXI, s.68; İbnü'l-Furât 1942, VII, s.277; Makrîzî 1936, I, s.716.

⁸⁴ İbn Abdüzzâhir 1961, s.143; İ. H. İzmirli detayları bilinmeyen ancak kabul edilen isteklerin "söz birliği etmek yahut cami yaptırmak" olabileceğini ifade etmektedir. Bakınız, *Metinler* 1941, s.146, dipnot 3.

nakşedileceğini zikrediyor⁸⁵. Bununla birlikte, A. Broadbridge tafsilatı bilinmeyen isteklerin ticarî ilişkilerin sürdürülmesiyle alakalı olabileceğine ilişkin tahminde bulunmaktadır⁸⁶. Esasen süreç ve taraflar arasındaki daha önceki ilişkiler göz önüne alındığında *tüm istekler* ifadesinin İlhanlılara karşı takip edilen müşterek politikanın devamlılığı, dostâne ilişkilerin sürdürülmesi, cami yapımına müsaade edilmesi, başta memlûk ticareti olmak üzere ticarî ilişkilerin idame ettirilmesi ve muhtelif başka istekleri kapsadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nihayet gelen elçi heyetine karşılık olarak Emir Seyfeddin Balaban el-Gutmi maiyetinde ve aralarında cins atların da bulunduğu pek çok hediye hazırlanarak Han'a gönderilmiştir⁸⁷.

Mezkûr dönemdeki bir başka husus yine dikkate değerdir. Hatırlanacak olursa Berke Han'ın 1263 yılında Sultan Baybars'a gönderdiği haberde, Hülegü'ye karşı yapılacak ortak harekâtın neticesinde İslâm beldelerinden onun elinde olan yerleri Sultan'a geri *vermeyi* teklif ediyordu⁸⁸. Bu ifadenin hiyerarşik bir anlamı olup olmadığını kestirmek zordur, ancak Kalavun zamanı da dâhil olmak üzere, bu âna kadar taraflardan birinin kendisini daha üst bir noktada konumlandırmak gibi bir gayretinin olup olmadığını anlamayı sağlayacak kesin veriler mevcut değildir⁸⁹. Bununla birlikte, Töde Möngke'nin hem Kalavun'dan hem de Halife'den sancaklar istemesi dikkate değerdir⁹⁰. Bu istek, bize göre, Altın Orda'nın artık Halife'nin vasalı olduğu gibi uç bir kanaate⁹¹ müsaade etmese de Töde Möngke'nin, ülkesinde İslâmî hükümleri tatbik eylediğine ilişkin vurgusuyla birlikte düşünüldüğünde, onun hem Memlûk Sultanı'nı hem de Halife'yi muteber bir noktada konumlandığı ve ayrıca hilafeti geleneksel ve dinî anlamda üst bir merci olarak kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir⁹². Keza bu noktanın daha farklı yorumlara da açık olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

⁸⁵ İbnü'l-Furât 1939, VIII, s.51; Makrîzî 1936, I, s.738; ayrıca bakınız, Yakubovskiy 1976, s.67.

⁸⁶ Broadbridge 2008, s.63.

⁸⁷ İbn Abdüzzâhir 1961, s.143.

⁸⁸ Yûnîni 1955, II, s.195; Ebû'l-Fedâil 1982, s.452-453; İbn Kesîr 2015, XV, s.389.

⁸⁹ Bir karşılaştırma için bakınız, Broadbridge 2001, s.101.

⁹⁰ Moritz Sobernheim, Töde Möngke'nin "*en büyük İslâm hükümdarı sıfatı ile Kala'un'dan bir unvan ile üzerinde bir arma bulunan bir sancak istedi*"ğini ifade etmektedir. Malumatın hatalı oluşu bir yana, mezkûr gelişmenin müellifte uyandırdığı kanaat zikre değerdir. Bakınız, Sobernheim 1977, s.122.

⁹¹ Bertold Spuler'den (*Die Goldene Horde: die Mongolen in Russland 1223-1502*, Wiesbaden 1965) aktaran Broadbridge (Broadbridge 2008, s.63, dipnot 170) burada ayrıca Spuler'in böyle bir yorumda bulunurken Kalavun'un sancaklarından bahsetmediğine dikkat çekmektedir.

⁹² Broadbridge Töde Möngke'nin hilafet sancakları istemesinin, her ne kadar Halife bu dönemde ev hapsinde olsa da bir zamanlar Baybars'ın yaptığı gibi Kalavun'a da meşruiyetini güçlendirmek için bir fırsat verdiğini, ancak Halife'nin sancaklarının Saray şehrine gönderilmiş olmasının pek muhtemel görünmediğini kaydediyor (Broadbridge 2008, s.62-3). Halife'nin sancaklarının gönderildiğine ilişkin muhtelif bir kayıt olmadığı doğrudur, ancak aynı şekilde Sultan'ın sancaklarının gönderildiğini belirten özel bir kayda da denk gelemedik. Ancak Memlûk heyetinin ulaştırması için hazırlanan pek çok hediye arasında hem Halife'nin hem de Sultan'ın sancaklarının olduğu tahmin edilebilir. Zira Kahire'de mukim Abbâsî halifelerinin zaman zaman bir takım sınırlama veya hapis cezasıyla karşı karşıya kalmaları, Memlûk sultanlarının harici

Altın Orda'nın bir süredir devam eden iç meseleleri 1287 yılına gelindiğinde artık bir taht değişikliğini icbar eder düzeye ulaştı. Arapça kaynaklar Töde Möngke'nin devlet işlerinden uzaklaştığını, şeyhler veya süfîlerle zaman geçirdiğini ve bir anlamda artık münzevî bir hayat yaşamaya başladığını, ayrıca kendisinin, bir devletin bu şekilde yönetilemeyeceği noktasında uyarılmasının ardından ise onun, yerine kardeşinin oğlu Tula Buğa'yı işaretle tahttan feragat ettiğini bildirirler⁹³. Ancak Reşîdüddin ise onun, Tula Buğa'nın da dâhil olduğu akrabalarının, delilik illeti dolayısıyla (veya bahanesiyle) onu tahttan indirdiklerini ve beş yıl boyunca memlekete sultanlık ettiklerini kaydeder⁹⁴ ki, kuvvetle muhtemel gerçeğe daha uygun olan beyan budur⁹⁵. Ne var ki, bu taht değişikliği iç çekişmeleri daha girift bir hale getirdiği gibi Nogay'ın devlet içindeki tesiri ve nüfuzunun da artmasına zemin hazırladı. Nihayet Nogay'ın desteğiyle Tokta 1291 yılında hanlık makamına yükselmeyi başardı ve böylece Nogay Altın Orda'nın siyasi hayatını kesin olarak kontrol etmeye başladı⁹⁶. Takip eden yıllarda⁹⁷ Nogay'ın Altın Orda noyanlarından bazılarını Tokta Han'a katlettirmesi ve Möngke Han'ın eşi Çiçek Hatun'u öldürmesi gibi olaylardan da anlaşıldığı kadarıyla onun kudreti artık Han'ı rahatsız edecek düzeye ulaşmıştı ve karşı karşıya gelmeleri çok sürmedi. Taraflar arasında 1297 yılında artık kesin olarak açığa çıkan düşmanlığı müteakiben ve gerçekleşen birkaç mücadelenin ardından, Tokta Han 1300 yılında Nogay'ı yenmeyi ve öldürmeyi başardı⁹⁸ ki, Yakubovskiy onun ancak bu tarihten sonra kendisini Altın Orda'nın kesin hâkimi sayabildiğini ifade eder⁹⁹.

Memlûkler tarafında ise 1290 yılında Sultan Kalavun'un ölümünün ardından yaklaşık on yıllık bir siyasî istikrarsızlık dönemi başlamıştı. Kalavun'un iki oğlu Eşref Halil ile en-Nâsır Muhammed, Zeyneddin Ketboğa ve Hüsameddin Laçın bu kısa süreç zarfında Memlûk tahtına çıkan sultanlardı¹⁰⁰. Nihayet en-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un 1299 yılında ikinci kez tahta çıkışıyla siyasî istikrar sağlanabilecekti. Ancak bu süreç zarfında özellikle iç meseleler, taht kavgaları ve bazı emîrlerin isyanları dolayısıyla Memlûkler ve Altın Orda arasında kayda değer bir gelişme olmadı.

Memlûk ve Altın Orda devletlerinin siyasî bir istikrar zemini bulmalarından kısa süre sonra taraflar arasında yeniden ilişki tesis edildiği görülmektedir. Bu yeniden temasta kuvvetle muhtemel Memlûk – İlhanlı ilişkilerinin seyri de etkili olmuştur. Zira İlhanlı

ilişkilerde onların ad veya şiarlarından istifade etmediği anlamına gelmez. Bakınız, Uzun 2020, s.213-242.

⁹³ Baybars el-Mansûrî 1998, s.260; Ebû'l-Fidâ 1997, II, s.357.

⁹⁴ Reşîdüddin 1373, I, s.741.

⁹⁵ Bakınız, Schamiloglu 2002, s.416; Yakubovskiy 1976, s.68.

⁹⁶ Yakubovskiy 1976, s.68.

⁹⁷ İbn Kesîr, Sultan Eşref Halil'in 692 (1292/1293) senesinde Bizans İmparatoru'na ve Berke evladına pek çok hediyeyle birlikte elçi gönderdiğini, ancak Sultan öldürülünce elçinin gidişinin mümkün olmadığını ve Dımaşk'a döndüğünü kaydediyor. Mezkûr elçinin Tokta Han'ın cülusunu tebrik amacıyla gönderilmek istendiği muhtemeldir. Bakınız, İbn Kesîr 2015, XVI, s.569.

⁹⁸ Baybars el-Mansûrî 1998, s.321-22, 346-47; Nuveyrî 1884, s.137-38.

⁹⁹ Yakubovskiy 1976, s.70.

¹⁰⁰ Makrîzî 1936, I, s.756-882; ayrıca bakınız, Koprman 2015, s.37-39.

Gazan Han 1299 yılında Vâdî el-Hazindâr Savaşı'nda¹⁰¹ Memlûkleri yenilgiye uğrattıktan sonra Suriye'yi tahakküm altına almış ve ancak yaklaşık yüz gün sonra hutbenin yeniden Memlûk sultanının adına okunmasıyla bölge Memlûk hâkimiyetine girmişti. Kısa süre sonra bu kez Memlûkler 1303 yılının Nisan ayında Mercü's-Suffer yakınlarındaki Şakhab'ta İlhanlıları ağır bir hezimete uğrattı¹⁰². İlhanlıların Suriye emellerini büyük oranda nihayete erdiren bu savaşı takip eden yılın (1304) Ekim ayında Tokta Han'ın elçileri Kahire'deydi. Heyet beraberinde Sultan en-Nâsır Muhammed için memlûkler, cariyeler ve pek çok kıymetli hediye getirmişti. Bununla birlikte ulaştırılan mektupta Tokta Han, Sultan'a şöyle diyordu: “Biz Harbende'ye¹⁰³ [Hudabende'ye / Ölceytü'ye], Horasan'dan Tebriz hududuna kadar olan yerleri talep ettiğimiz bir haber göndermiştik ve onun üzerine yürümeye azmettik. Askerini topla ve bizimle buluşmak için gel, onu ülkeden çıkarmak için bir araya gelelim, birlik olalım ve böylece bizim atlarımızın ulaştığı yerler sizin atlarınızın ulaştığı yerler de sizin olsun”¹⁰⁴. Bir süre Kebş Sarayı'nda son derece iyi bir şekilde ağırlanan elçiler, daha sonra hazırlanan hediyelerle ve Ölceytü Han'la yaşananları ve onun sulh talebini bildiren mektubu hâmil Memlûk elçisi Seyfeddin Balaban es-Serhadî'yle birlikte geri döndüler¹⁰⁵.

Kâşânî'nin tam bu süreçte, yani Tokta Han'ın elçilerinin Kahire'de bulunduğu Ekim 1304 – Mart 1305 tarihleri arasına denk düşen bir kaydı dikkate değerdir. Müverrih “8 Aralık 1304 Salı günü Cuci Ulusu padişahı Tokta Han'ın elçilerinin geldiği ve onların sulh, salah ve uzlaşma aradığını” bildirir¹⁰⁶. Tokta Han'ın en-Nâsır Muhammed'e gönderdiği elçileri İlhanlılara karşı ortak bir harekât planından bahsederken Ölceytü'ye gönderilenlerin barış görüşmeleri yapması müsterek bir saldırı için zaman kazanmaya dönük bir stratejiyle ilgili olabilir.

Esasen Sultan en-Nâsır Muhammed'e gönderdiği mektubunda Tokta Han bazı seleflerinden farklı bir şey söylememişti. Ancak zamanlaması özellikle dikkate değerdir. İlhanlıların bir yıl önce uğradıkları hezimetten de istifade etmek isteyen Han bu kez onlardan tamamen kurtulmak, bir başka ifadeyle onları hem Altın Orda hem de Memlûkler için sorun olmaktan bütünüyle çıkarmak istiyordu. Söz konusu teklifin İlhanlılar açısından arz ettiği tehlike görmezden gelinemeyecek kadar önemli ve mezkûr tarihte ihtimal dâhilindeydi. Nihayet bunun farkında olan Ölceytü Han bir iyi niyet ifadesi olarak, daha önce Gazan Han'a gönderilmiş olan ve bir süredir İlhanlı ülkesinde tutsak bulunan Memlûk elçileri Emîr Hüsameddin Özdemir el-Mecîrî ve Kadı İmadeddin İbn es-Sukkerî'yi serbest bırakarak geri gönderdi. Onlarla beraber Kahire'ye yolladığı kendi elçileri 1305 yılının Mart ayında şehre ulaştılar ve Han'ın iyi dilekleriyle birlikte barış

¹⁰¹ Bu savaşla ilgili olarak bakınız, Uyar 2012, s. 3253-57.

¹⁰² Bu gelişmelerin ayrıntılı anlatımı için bakınız, Hammâd Âşûr 1973, s.141-172.

¹⁰³ Bu isme dair derinlikli bir araştırma için bakınız, Uyar 2016, s.595-604.

¹⁰⁴ Yûnîni 2007, II, s.811; Ebû'l-Fedâil 1985, III, s.611-13; İbnü'd-Devâdârî 1960, IX, s.128; Nuveyrî 2004, XXXII, s.61.

¹⁰⁵ Baybars el-Mansûrî 1998, s.381; Makrîzî 1942, II, s.7. Elçilerin dönüş tarihi kesin olmamakla beraber, gönderilen mektupta Ölceytü'nün sulh talebinden bahsedildiğine göre Mart 1305 sonrasında yola çıkmış olmalıdırlar. Ayrıca bakınız, Sağlam 2015, s.362.

¹⁰⁶ Kâşânî 1391, s.42.

talebini dile getirdiler¹⁰⁷. Anlaşılan, Memlûk ve Altın Orda taraflarının kurduğu irtibat Ölceytü Han'ı gerçekten endişeye sevk etmişti. Öyle ki, Yûnînî, Altın Orda elçilerinin gelişine ilişkin haberi verdikten hemen sonra, “*işte bu yüzden Harbende [Ölceytü] elçilerini göndererek barış talep etti*” demek suretiyle durumu izhar eder¹⁰⁸.

Altın Orda ülkesine gönderilen Memlûk elçileri 706 (Temmuz 1306 – Haziran 1307) yılında Tokta Han'ın Nâmûn isimli elçisiyle birlikte geri döndüler¹⁰⁹. Tokta Han yine bir öncekine benzer şeyler söylüyor ve Sultan'a, kendilerine katılması için Mısır askerini Fırat kıyısına göndermesini, Gazan'ın [İlhanlı] ülkesini ele geçirmeyi ve onların her birinin ulaştığı yerin kendisinin olmasını teklif ediyordu¹¹⁰. Elçiler yine iyi bir şekilde ağırlandı ancak bu kez Sultan'ın Tokta Han'a verdiği cevap daha mutedil idi. Sultan, Ölceytü ile aralarında sulh yapıldığını, bunu bozmanın uygun olmayacağını ve fakat anlaşmaya mugayir bir gelişme yaşanırsa gerekenin yapılacağını söylüyordu. Tokta Han'ın ortak bir harekâta dönük ısrarcı tutumuna rağmen, Sultan en-Nâsır Muhammed'in İlhanlılarla varılan anlaşmayı korumak istemesi mevcut durumda özellikle anlaşılırdır. Zira mezkûr antlaşma Memlûklerin kazandığı önemli bir zaferin ardından yapılmıştı, dolayısıyla da avantajlı pozisyonda bulunan taraf Memlûklerdi. Ayrıca Memlûk Devleti açısından önemli olan İlhanlıların Suriye'den uzak tutulmasıydı ki, varılan antlaşma bunu zaten sağlıyordu. Nihayet müşterek heyet, taraflar arasındaki dostluğa uygun olarak pek çok hediyeyle ve Tokta Han'a verilen mezkûr diplomatik cevapla geri döndü¹¹¹.

Memlûk – Altın Orda irtibatının sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi bakımından iki ülke arasındaki deniz yolunun sürekli olarak açık ve güvenli olması elzemdi. Bizans'ın daha önce bu irtibatı engellemeye dönük girişimleri olmuş ve İmparator gerek Memlûk gerekse Altın Orda tarafından şiddetle eleştirilmiş ve kendisine karşılık verilmişti. Ancak 1311 yılı iki tarafı etkileyen diplomatik bir krize tanıklık etti. Rebîü'l-Evvel (Temmuz/Ağustos) ayında daha önce Altın Orda'ya gönderilmiş olan Memlûk elçileri, Tokta Han'ın elçileri ve beraberlerindeki toplamda yaklaşık altmış kişiden mürekkep heyet Mısır'a dönerken Sakız Adası'ndaki Frenkler tarafından esir alındılar. Daha sonra esirleri Trablusşam'a götüren Frenkler onları burada satmak istedi ve altmış bin dinar fiyat biçtiler. Kaynağın ifadesine göre bu fiyat oldukça yüksekti ve Frenkler esirleri satamayınca onları Ayas'a götürüp Sis hâkimine¹¹² teklif ettiler. Ancak o da esirleri satın almaya yanaşmayınca onları tekrar Sakız Adası'na götürdüler¹¹³. Makrîzî'nin verdiği malumata göre, bu sırada haberler hem Sultan en-Nâsır'a hem de Tokta Han'a ulaştırılmış, Han heyetin kurtarılmasında kullanılmak üzere Mısır'a altmış bin dinar

¹⁰⁷ Baybars el-Mansûrî 1987, s.176; Baybars el-Mansûrî 1998, s.381; Kâşânî 1391, s.42; Nuveyrî 2004, XXXII, s.62; Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.613.

¹⁰⁸ Yûnînî 2007, II, s.811; ondan naklen, Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.613; el-Haccî de iki cephede savaşma ihtimalinin imkânsızlığı dolayısıyla Ölceytü Han'ın strateji değişikliğine giderek barış tesis etmeye çalıştığına dikkat çekiyor. Bakınız, el-Haccî 1981, “el-Alâkat”, s.21.

¹⁰⁹ Baybars el-Mansûrî 1987, s.180; Baybars el-Mansûrî 1998, s.388; Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.623.

¹¹⁰ Makrîzî 1942, II, s.27.

¹¹¹ Baybars el-Mansûrî 1987, s.180; Baybars el-Mansûrî 1998, s.388; Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.623; Nuveyrî 2004, XXXII, s.89; Makrîzî 1942, II, s.27-8.

¹¹² Bu sırada Kilikya Ermeni Krallığı'nın başında Kral Oşin (1306-1320) vardı.

¹¹³ Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.704-5; Nuveyrî 2004, XXXII, s.132.

göndermişse de bir netice alınamamıştı¹¹⁴. Sultan İskenderiye'ye haber gönderdi ve Frenk tüccarlarının tutuklanmalarını, mallarının müsadere edilmesini ve elçiler kurtulana kadar da ne tüccarların ne de mallarının serbest bırakılmamasını emretti. Nihayet müdahale sonuç verdi ve Cenevizli Sakrân¹¹⁵ isimli bir tacirin adaya gelmesiyle elçiler serbest bırakıldı ve Mısır'a gönderildiler¹¹⁶. Mısır'a varışları ise 1312 yılının Temmuz ayında idi¹¹⁷. Eldeki veriler bu gelişmenin planlı bir engellemeden ziyade bir korsanlık faaliyeti olduğu noktasında daha ikna edicidir. Bununla birlikte, gerek Memlûk gerekse Altın Orda'nın müdahalesi, diğer açılardan arz ettiği önemin yanı sıra tarafların karşılıklı ilişkiler noktasındaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından kayda değerdir.

1312 yılı aynı zamanda, Sultan en-Nâsır Muhammed'in üçüncü kez tahta çıkışının ardından iktidarını tesis etmek isterken Kara Sungur dâhil olmak üzere bazı ileri gelen Memlûk emîrleriyle ters düşmesi ve onların da Ölceytü Han'a sığınmasına şahitlik etti. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Ölceytü Han onları oldukça iyi karşıladı ve pek çok ikramda bulundu. Nihayet bu emîrlerin de teşvikiyle İlhanlı ordusu Suriye üzerine bir sefer düzenledi, Rahbe'yi kuşattı ve burayı bir süreliğine ele geçirdikten sonra, kış şartları, iase sorunları ve hastalıklar yüzünden geri çekilmeye mecbur kaldı¹¹⁸.

Kesin olmamakla birlikte, genel kabul Tokta Han'ın 1312 yılında vefat ettiği yönündedir¹¹⁹. Bununla birlikte İbnü'd-Devâdârî 1313 yılının Ekim ayında Tokta Han'ın ordusu ve Ölceytü Han arasında büyük bir mücadelenin gerçekleştiğini ve İlhanlı tarafının galip geldiğini ifade etmektedir. İlhanlılara sığınmış olan Memlûk emîrlerinin Altın Orda'nın mağlup olmasında önemli bir rol oynadığı, hatta yenilginin asıl sebebinin onlar olduğu haberleri kendisine ulaşınca, İbnü'd-Devâdârî'ye göre bu durum, Tokta Han'ın oldukça ağırla gitti¹²⁰. Nihayet bu vesileyle Beklemiş b. Kancû Boğa başkanlığında bir heyet hazırlattı ve Emîr Kara Sungur ile beraberindekilere ilişkin şikâyetlerini iletmek üzere Kahire'ye gönderdi. Onlara ilişkin haber Sultan en-Nâsır Muhammed'e ulaşınca o, karşılama için İskenderiye'ye bir görevli gönderdi. Gelenler, aralarında memlûkler ve cariyelerin de bulunduğu yaklaşık üç yüz kişilik bir gruptu. Mezkûr tacir Sakrân'ın

¹¹⁴ Makrîzî 1942, II, s.102.

¹¹⁵ Cenovalı zengin bir tacir olan Segurano Salvaygo (veya Sakrân) ile Sultan en-Nâsır Muhammed arasında bir yakınlık vardı. O, Sultan'ı 703 (1303-1304) yılında ziyaret ederek pek çok kıymetli hediye sunmuş, sonrasında da dostlukları devam etmişti. Öyle ki, onunla ilgili müstakil bir çalışma yapan B. Kedar, Sultan ile yakınlığına nispetle Sakrân'ı "Memlûk Sultanının Hizmetinde Cenovalı Bir Tacir" olarak nitelemektedir (Kedar 1993). Bakınız, *Beiträge* 1919, s.129-30.

¹¹⁶ Sultan Baybars zamanında yaşanan benzer bir hadise ve karşı müdahale için bakınız, Heyd 1975, s.471.

¹¹⁷ Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.704-5; Nuveyrî 2004, XXXII, s.132; Aynî 2010, V, s.247; Makrîzî 1942, II, s.101-2; ayrıca bakınız, el-Haccî 1981, s.22; Zakirov 1966, s.71; Sağlam 2018b, s.326-27.

¹¹⁸ Kâşânî 1391, s.141-43; İbnü'd-Devâdârî 1960, IX, s.251 vd.; Ebü'l-Fedâil 1985, III, s.708 vd.; Mirhand 1339, V, s.465-67; Kazvîni 1387, s.607-8; Nuveyrî 2004, XXXII, s.152-53; ayrıca bakınız, Spuler 2011, s.127.

¹¹⁹ Tokta Han'ın ölüm tarihi olarak 1312 veya 1313 (Nisan 1313 - Nisan 1314) yılı zikredilmektedir. Adına kesilen son para 1313 tarihlidir. Bakınız, Markov 2008, s.16-7; Howorth 1880, s.147; Kafalı 2007, s.107.

¹²⁰ İbnü'd-Devâdârî 1960, IX, s.279.

kardeşi de heyet başkanının yanında ve hizmetindekilerden biriydi. Kebş Sarayı'nda iyi bir şekilde ağırlandılar ve üç gün sonra huzura çıkarıldılar. İbnü'd-Devâdârî'nin ifadesine göre huzura çıkanlar şahit oldukları ihtişam ve Sultan'ın heybetinden dehşete düşüp konuşmaktan aciz kalmışlardı. Seksen Türk memlûk, yirmi tane *dolunay gibi* cariyeye ve diğer pek çok hediye sultana takdim edildi. Elçi doğrudan Tokta Han'ın "*amcanın oğlu seni selamlıyor ve Allah'ın sana verdiği bu mülk/devlet dolayısıyla seni tebrik ediyor. Bugün senin mülkün gibisi yoktur*" şeklindeki ifadeleriyle söze başladı. Ardından Kara Sungur ve beraberindekilerin yaptıklarını anlattı. Eğer onlar olmasaydı Hudâbende'nin askerlerini helak edeceklerini söyledi, diğer bazı hususları dile getirdi ve Tokta Han'ın Sultan'dan bazı alet, edevat ve silah taleplerini ilettiler. Sultan en-Nâsır tüm bunları olumlu şekilde karşıladı, talep edilen her şeyin hazırlanmasını emretti ve elçilere de sırmalı, işlemeli çok değerli hil'atler giydirdi¹²¹.

Elçiler iyi bir şekilde ağırlandı, bu süre zarfında meydana oynanan bir takım oyun veya gösterileri diğer devlet erkânıyla birlikte izlediler. Sultan onlarla gönderilmek üzere sandıklar dolusu hediyeler hazırlattıktan sonra elçiye şöyle dedi; "*amcamın oğluna selam söyle ve ona şöyle de: güzel cariyeler ve Kıpçak memlûkler göndersin ve Hudâbende ona karşı harekete geçtiğinde bana haber versin, ben Hudâbende'nin önüne doğru at süreceğim o da arkasından gelecek*"¹²² ve benim atımın ulaştığı yer benim onun atının ulaştığı yer de onun olacak ve hilafet makamını [Bağdat'ı] da alıp halifeye geri vereceğim". Bu mesaj ve mezkûr hediyelerle birlikte elçiler ülkelerine geri döndü¹²³.

Taraflar arasında kurulan son temasta gündeme gelen hususlar daha öncekilerden çok farklı değildi. Ancak Tokta Han'ın, İlhanlılar karşısında alınan yenilginin müsebbibi olarak Memlûk emirlerini görmesi ve bu durumu, zaten bu emirlerle sorun yaşayan Sultan en-Nâsır Muhammed'e şikâyet etmek istemesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte, tarafların bu defa birbirlerine hitap etme şekilleri de kayda değerdir. "Amca oğlu" hitabının önceki resmî hitaplara nispetle daha yakın ve samimi bir ilişkiye göndermede bulunduğu aşikârdır. Keza Tokta Han'ın Memlûk Devleti'nin bir eşi, benzeri veya denginin bulunmadığı vurgusu, yine Sultan en-Nâsır'ı konumlandığı yeri de ifade ediyor olması bakımından önemli bir beyandır. Son olarak önceki hediyeleşmelerden farklı olarak bu defa Tokta Han'ın doğrudan pek çok silah ve Sultan en-Nâsır'ın da memlûk talebi rutin diplomatik hediyeleşmelerden ziyade tarafların elzem ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik somut girişimlerdir.

Sonuç

Memlûk ve Altın Orda devletleri arasındaki ilişkiler Sultan Baybars'ın girişimleriyle başlamış, sonraki sultan ve hanların takip ettiği politikalar çerçevesinde sürdürülmüştür. Mezkûr münasebetler tabii olarak her iki tarafın müşterek çıkarları doğrultusunda gelişmiş ve daha ileri yararları hedeflemiştir. Dolayısıyla da Memlûk – Altın Orda ittifakı olarak nitelendirilebilecek bir ortaklığın husule gelişine imkân sağlamıştır. Bununla birlikte, muntazam bir seyir arz etmeyen (esasen arz etmesi de şart

¹²¹ İbnü'd-Devâdârî 1960, IX, s.280-81.

¹²² İlhanlıları iki yönden (kuzey ve güney) sıkıştırmak anlamında.

¹²³ İbnü'd-Devâdârî 1960, IX, s.281; ayrıca bakınız, el-Haccî 1981, s.24-5.

olmayan) Memlûk – Altın Orda ilişkileri, öyle anlaşılıyor ki, iki devletin de güçlü birer iktidara sahip olduğu dönemlerde daha fazla gelişme imkânı bulmuştur.

Memlûk – Altın Orda ilişkileri ve ittifakının özellikle başlama ve gelişme süreçlerinin temelindeki esas unsur ortak düşman meselesidir. İşaret edildiği üzere evvela ve esas olarak İlhanlılar tarafların müşterek düşmanı konumundaki güçtür (sonraki tarihlerde Timur benzer bir pozisyonda bulunacaktır). Keza, bunlarla aynı düzeyde değerlendirilemeyecekse de Memlûk ve Altın Orda devletlerinin, kendi aralarındaki iletişim ve ilişkileri sürdürmeye devam edebilmek ve aynı zamanda düşman İlhanlılarla daha ileri düzeyde bir işbirliği tesis etmesini engellemek amacıyla Bizans üzerinde oluşturdukları baskı ve bunun etkileri mezkûr ilişkilerin önemli neticelerindendir.

Memlûk ve (bazı istisnalara rağmen) Altın Orda hâkimlerinin sahip olduğu ortak dinî ve manevî değerler söz konusu ilişkilerde önemli bir yeri haizdir. Tarafların kurduğu iletişimde ortak değerlere yapılan göndermeler ilişkilerin daha sağlam bir zemin bulması ve ileriye taşınması noktasında teşvik edici bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, özellikle ilişkilerin takriben ilk yarım yüzyıllık diliminde, ortak dinî değerlere yapılan vurgu ve bununla bağlantılı olarak müşterek düşmanların tekfir edilme, dolayısıyla da öteki olarak konumlandırılma eğilimi güçlü bir dinî-politik söylemin Memlûk – Altın Orda ilişkileri ve ittifakının gelişme sürecine eşlik ettiğini göstermektedir.

Memlûk – Altın Orda ilişkileri, başlangıç ve gelişme aşamasında ortak düşman İlhanlılara karşı tertip edilmesi planlanan müşterek bir harekâtı merkeze almış ve bu söylem etrafında şekillenmiştir. Bununla birlikte, İlhanlılar gibi zamanın güçlü devletlerinden birine karşı böyle bir harekâtın organizasyon, sevk ve idaresinin kolay olmayışı bir yana harekâtın gerçeğe dönüşmesine ilişkin somut adımlar da atılmış değildir. Buna rağmen, taraflar arasında tesis edilen ittifak ve bunun bir neticesi olarak muhtemel müşterek bir harekâta ilişkin söylem İlhanlıların baskılanması noktasında işlerlik göstermiş ve onların, tüm güçlerini düşmanlarından yalnızca biri üzerine yoğunlaştırmasını engellemiştir. Nihayet Ölceytü Han'ın barış talebi Memlûk – Altın Orda ittifakının yalnızca teoride kalan bir söylem olmadığının bariz neticelerinden biridir. Keza ilişkiler bağlamında gerek Memlûk gerekse Altın Orda taraflarının Bizans üzerinde oluşturduğu baskı, zaman zaman daha farklı şekilde hareket etmeye çalışsa bile İmparator'un müttefiklerden yana veya en azından *tarafsız* bir politik tavır benimsemesi noktasında onu zorlamıştır. Müttefiklerin uyguladığı bu baskı güçlü ve daimî bir Bizans – İlhanlı ittifakına mani olmasının yanında, Memlûk – Altın Orda iletişiminin sağlanması ve ilişkilerinin sürdürülmesi açısından son derece hayatî olan deniz yolunun açık tutulması noktasında da etkili olmuştur.

Son olarak, Tokta Han'ın 706 (1306–1307) yılındaki ortak bir harekât tertip etme talebine karşılık olarak Sultan en-Nâsır Muhammed'in verdiği cevaba dikkat çekmekte yarar vardır. Daha önceki Memlûk – Altın Orda ilişkilerinin genel seyriyle örtüşmeyen bir politikaya işaret eden bu cevap esasen Sultan en-Nâsır'ın 1310 yılında üçüncü kez tahta çıkışından sonraki süreç açısından bilhassa önemlidir. Öyle ki, her iki (Memlûk ve İlhanlı) devletin ilişkilerinin başlangıcından itibaren süregelen gerginlik Sultan en-Nâsır'ın son saltanat döneminde yerini daha ılımlı münasebetlere ve nihayet bir barış antlaşmasına bırakmıştır. Bu dönemdeki Memlûk – İlhanlı ilişkilerinin seyri aynı zamanda Memlûk – Altın Orda ilişkilerine de tesir etmiş ve daha önceki Memlûk

*Başlangıcından Sultan En-Nâsır Muhammed'in Üçüncü Saltanatına Kadar Memlûk –
Altın Orda Siyasi ve Diplomatik İlişkileri*

sultanlarının Altın Orda ile alakalı olarak takip ettikleri politikanın yönü değişmiştir. Dolayısıyla Sultan en-Nâsır Muhammed'in Tokta Han'a verdiği cevap, İlhanlı tarafının tavrına bağlı olarak gelecekte takip edeceği politikaya dair ipuçları barındırmaktadır. Nihayet Memlûk – Altın Orda ilişkilerinin, başlangıç ve gelişim safhasına nazaran yeni ve uzun süre devam edecek farklı bir safhaya girişi Sultan en-Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat döneminde gerçekleşmiş ve tüm taraflar değişen konjonktüre bağlı olarak yeni politikalar geliştirerek tatbik etmişlerdir¹²⁴.

¹²⁴ Memlûk – Altın Orda Siyasi ve Diplomatik İlişkilerinin tamamını ele almayı planladığımız bu çalışmanın, dergilerin kelime veya sayfa sınırlama politikası dolayısıyla iki kısımda yayımlanma gerekliliği doğmuştur. 1310'lara değin devam eden Memlûk – Altın Orda ilişkilerinin genel tezahürüne nazaran, uzun sürececek bir değişikliğin görünür hale geldiği Sultan en-Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat dönemi ile sonraki süreçteki münasebetler ve konuya ilişkin değerlendirmeler çalışmanın ikinci bölümünü teşkil edecektir.

KAYNAKLAR

- Abouseif 2014 Doris Behrens-Abouseif, *Practising Diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and Material Culture in the Medeival Islamic World*, London.
- Aka 2000 İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara.
- Aksarayî 2000 Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara.
- Aktan 1991 Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsî Halifeleri", *Belleten*, C. LV, S. 214, s. 613-652.
- Amitai 1995 Reuven Amitai, *Mongols and Mamluks, The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*, Cambridge.
- Ayalon 1951 David Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. 25 (1951), s. 89-104.
- Ayaz 2016 Fatih Yahya Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1 (2016), s. 73-114.
- Aynî 2010 Bedreddin el-Aynî, *Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zamân*, C. I-V, tah., Muhammed Muhammed Emin, Kahire.
- Baybars el-Mansûrî 1987 Baybars el-Mansûrî, *Tuhfetu'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye*, tah., Abdülhamid Salih Hamdân, Kahire.
- Baybars el-Mansûrî 1998 Baybars el-Mansûrî, *Zubdetu'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, tah., Donald S. Richards, Beyrut.
- Beiträge 1919 *Beiträge zur Geschichte der Mamlukensultane in den Jahren 690-741 der Hıgıra nach arabischen Handschriften*, ed., Karl Wilhelm Zetterstéen, Leiden 1919.
- Broadbridge 2001 Anne F. Broadbridge, "Mamluk Legitimacy and the Mongols: The Reigns of Baybars and Qalâwûn", *Mamlûk Studies Review*, 5 (2001), s. 91-118.
- Broadbridge 2008 Anne F. Broadbridge, *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*, Cambridge.
- Cûzcânî 1363 Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. II, neşr., Abdülhay Habîbî, Tahran.
- Cûzcânî 2016 Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev., ve not., Mustafa Uyar, İstanbul.
- Cüveynî 2013 Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihân Güşâ*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara.
- DeWeese 1994 Devin DeWeese, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition*, Pennsylvania.

Başlangıcından Sultan En-Nâsır Muhammed'in Üçüncü Saltanatına Kadar Memlûk – Altın Orda Siyasi ve Diplomatik İlişkileri

- Ebû Şâme 2002 Ebû Şâme, *Terâcimu Ricâli'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi' (ez-Zeyl alâ Ravzateyn)*, tah., İbrahim Şemseddin, Beyrut.
- Ebû'l-Ferec 1999 Gregory Ebû'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, çev., Ömer Rıza Doğrul, Ankara.
- Ebû'l-Fidâ 1997 Ebû'l-Fidâ, *Tarihu Ebi'l-Fidâ (el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer)*, C. II, neşr. Mahmud Deyyûb, Beyrut 1997.
- Ebü'l-Fedâil 1982, 1985 Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil, *en-Nehcü's-Sedîd ve Dürri'l-Ferîd fî mâ ba'd Tarîhi İbni'lÂmîd*, neşr. ve Fran. çev. E. Blochet, [I. Kısım, *Patrologie Orientale*, C. 12, Turnhout 1982, içinde], s. 65-208 (407-550); [III. Kısım, neşr. ve Fran. çev. E. Blochet, *Patrologie Orientale*, C. 20, Turnhout 1985, içinde], s. 1-267 (512-776).
- el-Askalânî 1998 Şâfiî b. Ali el-Askalânî, *el-Fazlu'l-Me'sûr min Sireti's-Sultani'l-Meliki'l-Mansûr*, tah., Ömer Abdüsselam Tedmurî, Sayda-Beyrut.
- el-Haccî 1981 Hayat Nâsır el-Haccî, “el-Alâkatu beyne Devleti'l-Memâlik ve Devleti Moğul el-Kıfçak, 658-741 H./1260-1341 M.”, *Havliyyâtü Külliyyetu'l-Edeb (Kuveyt)*, C. II / S. VIII, s. 9-68.
- el-Ömerî 1988 İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi-Mustelehi's-Şerîf*, tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut.
- el-Ömerî 2010 İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlik'il-Emsâr*, C. III, neşr., Kamil Selman el-Cubûrî, Beyrut.
- el-Yâfiî 1997 Süleyman el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yekzân (Tarihu'l-Yâfiî)*, C. IV, neşr., Halil Mansûr, Beyrut.
- Ersan 2010 Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara 2010.
- Favereau 2017 Marie Favereau, “The Golden Horde and The Mamluks”, *Golden Horde Review*, 5/1 (2017), s. 93-115.
- Favereau 2019 Marie Favereau, “The Golden Horde and the Mamluks: the Birth of a Diplomatic Set-Up (660-5/1261-7)”, *Mamluk Cairo, A Crossroads for Embassies*, ed., Frédéric Bauden - Malika Dekkiche, Leiden – Boston 2019, s. 302-326.
- Hammâd Âşûr 1973 Fayed Hammâd Âşûr, *el-Alâkâtü's-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Moğul fî'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti'l-Ülâ*, Kahire.
- Handmir 1362 Handmir, *Tarih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer*, C. III, neşr., Celaleddin Humâî, Tahran.
- Hassan 2016 Mona Hassan, *Longing for the Lost Caliphate*, Princeton.
- Herevî 1383 Seyf b. Muhammed el-Herevî, *Tarihnâme-i Herat*, neşr., Gulâm Rızâ Tabâtabâi Mecd, Tahran.
- Heyd 1975 Heyd, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev., Enver Ziya Karal, Ankara 1975.

- Hicâzî 2017 Hicâzî, Fâize A., “es-Sefâretü’l-Mütebâdile beyne’s-Sultani’z-Zâhir Baybars (658-676) ve beyne Moğuli’l-Kıfçak (el-Kabîletü’z-Zehebiyye)”, *Dirâsât* 44/1 (2017), s. 261-267.
- Howorth 1880 Henry H., *History of the Mongols*, C. II, London.
- İbn Abdüzzâhir 1961 İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü’l-Eyyâm ve’l-Usûr fî Sîreti’l-Meliki’l-Mansûr*, tah., Murad Kâmil, Kahire.
- İbn Abdüzzâhir 1976 İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzu’z-Zâhir fî Sîreti’l-Meliki’z-Zâhir*, tah., Abdülaziz el-Huveytîr, Riyad.
- İbn Bîbî 1941 İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev., M. Nuri Gencosman – not., F. N. Uzluk, İstanbul.
- İbn Bîbî 2014 İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fî’l-Umûri’l-‘Alâ’iyye*, *Selçuknâme*, C. II, çev., Mürsel Öztürk, Ankara.
- İbnü’d-Devâdârî 1960, 1981 İbnü’d-Devâdârî, *Kenzü’d-Dürer ve Câmi’u’l-Gurer*, C. VIII, tah. Ulrich Haarmann, Kahire 1981; C. IX, neşr., Hans R. Roemer, Kahire 1960.
- İbn Dokmak 1884 *Nüzhetü’l-Enâm fî Tarihi’l-İslâm*, [Сборник материалов, относящихся к истории Золотой орды (*Altın Orda Tarihi İle İlgili Kayıtlar*), ed., V. Tiesenhausen, C. I, Petersburg 1884, içinde].
- İbn Dokmak 1982 İbn Dokmak, *el-Cevherü’s-Semîn fî Siyeri’l-Hulefa ve’l-Mulûk ve’s-Selâtîn*, tah., Saîd Abdulfettâh Âşûr, Mekke.
- İbn Haldun 2005 Abdurrahman İbn Haldun, *Kitâbu’l-İber ve Dîvânü’l-Mübteda’ ve’l-Haber*, C. V, tah., Halîl Şehâde, Beyrut.
- İbn Kesîr 2015 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, C. XV - XVI, tah., Komisyon, Katar.
- İbn Şeddâd 1983 İzzeddin İbn Şeddâd, *Tarihu’l-Meliki’z-Zâhir*, tah., Ahmed Hutayt, Beyrut.
- İbn Vâsıl 1884 İbn Vâsıl el-Hamevî, *Müferricü’l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, [Сборник материалов, относящихся к истории Золотой орды (*Altın Orda Tarihi İle İlgili Kayıtlar Derlemesi*), ed., V. Tiesenhausen, C. I, Petersburg 1884, içinde].
- İbn Vâsıl 2004 İbn Vâsıl el-Hamevî, *Müferricu’l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, C. VI, tah. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut.
- İbnü’l-Furât 1884 *Tarihu’d-Düvel ve’l-Mülûk*, [Сборник материалов, относящихся к истории Золотой орды (*Altın Orda Tarihi İle İlgili Kayıtlar Derlemesi*), ed., V. Tiesenhausen, C. I, Petersburg 1884, içinde].
- İbnü’l-Furât 1939, 1942 İbnü’l-Furât, *Tarihu İbnü’l-Furât*, C. VII, neşr., Konstantin Zureyk, Beyrut 1942; C. VIII, neşr., Konstantin Zureyk – Neclâ İzzeddin, Beyrut 1939.

Başlangıcından Sultan En-Nâsır Muhammed'in Üçüncü Saltanatına Kadar Memlûk – Altın Orda Siyasi ve Diplomatik İlişkileri

- Kafalı 2007 Mustafa Kafalı, "Özbek Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 107-109.
- Kalkaşendî 1913, 1915, 1919 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fî Sinâati'l-İnşâ'*, C. II (1913); VII-VIII (1915), XIV (1919), neşr., Muhammed Abdürresûl İbrâhim, Kahire.
- Kalkaşendî 2006 Kalkaşendî, *Meâsiru'l-Înâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe*, tah., Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Beyrut.
- Kamalov 2005 İlyas Kamalov, "Altın – Orda Bizans Münasebetleri (1261-1453)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 1/4 (2005), s. 3-20.
- Kanat 2001 Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 16 (2001), s. 31-45.
- Kanat 2007 Cüneyt Kanat, "Memlûk Devleti'ndeki Mültecilerin Ortak Yanları", *Proceedings of the 10th International Ege University Cultural Studies Symposium (May, 4-6, 2005)*, ed., Günseli Sönmez İşçi – Dilek Direnç – Gülden Hatipoğlu, İzmir 2007, s. 207-216.
- Kâşânî 1391 Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, neşr., Müheyyin Hembeli, Tahran.
- Kazvînî 1387 Hamdullah el-Müstevfî el-Kazvînî, *Tarih-i Güzide*, neşr., Abdülhüseyin Nevâî, Tahran.
- Kedar 1993 Benjamin Z., "Segurano-Sakran Salvaygo: un Merchante Genovese al Servizio dei Sultani Mamalucchi, c. 1303-1322", *The Franks in the Levant, 11th to 14th Centuries*, ed., Benjamin Z. Kedar, Aldershot 1993, s. 75-91.
- Khelejanî 2013 Ahmad Hesamipour Khelejanî, *İlhanlılar İle Altın Orda Devleti'nin Siyasi ve Sosyal İlişkileri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kiragos 2007 Müverrih Kiragos, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, [başlıklı eser içinde, haz., Hasan Oktay, İstanbul, s. 17-100].
- Koprman 2015 Kâzım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri", C. VI, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, s. 433-615.
- Korobeinikov 2004 Dimitri A., Korobeinikov, "Diplomatic Correspondence Between Byzantium and the Mamluk Sultanate in the Fourteenth Century", *al-Masaq*, 16/1 (2004), s. 53-74.
- Korobeinikov 2014 Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford.
- Kütübî 2017 Kütübî, *Uyûnü't-Tevârih (Asru Selâtini'l-Memâlik)*, C. II, tah., Ahmed Abdüssettâr – Aya Muhammed Kamil, Kahire.
- Lippard 1983 Bruce G. Lippard, *The Mongols and Byzantium, 1243-1341*, Indiana Üniversitesi, Ural ve Altay Çalışmaları Bölümü Basılmamış Doktora Tezi.

- Makrîzî 1936, 1942 *es-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I (1936); C. II (1942), tah., Muhammed Mustafa Ziyâde.
- Marco Polo 2019 Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi*, çev., Işık Ergüden – Z. Zühre İlkgelen, İstanbul.
- Markov 2008 A. K. Markov, *Монеты джучидов: Золотая Орда, татарские ханства*, [Cuci Sikkeleri: Altın Orda, Tatar Hanlıkları], yayına haz., I. M. Mirgaliev, Kazan.
- Metinler 1941 *Altın Ordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, haz., W. De. Tiesenhausen, Türkçe çev., İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul.
- Mirhand 1339 Mirhand, *Tarih-i Ravzatü's-Safâ*, C. V, neşr., Merkez-i Hayyâm Pîrûz, Tahran.
- Nobutaka 2006 Nakamachi Nobutaka, "The Rank and Status of Military Refugees in the Mamluk Army: A Reconsideration of the Wafidiyah", *Mamlûk Studies Review*, 10/1 (2006), s. 55-81.
- Nuveyrî 2004 Nuveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, C. XXVII, XXX, XXXI, XXXII tah., Necip Mustafa Fevvâz - Hikmet Kaşlı Fevvâz, Beyrut 2004.
- Özbek 1999 Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (1999), s. 43-61.
- Özbek 2018 Süleyman Özbek, *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*, Ankara.
- Pachymérés 1984 Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, C. I, II, ed., ve Fran. çev., Albert Failler – Vitalien Laurent, Paris.
- Pachymérés 2009 Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev., İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009.
- Remzî 2002 Muhammed Murad Remzî, *Telfîku'l-Ahbâr ve Telgîhu'l-Â'sâr fî Vakâi' Kazan ve Bulgâr ve Mulûki't-Tatar*, C. I, Beyrut.
- Reşîdüddîn 1373 Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, haz. ve not. Muhammed Ruşen - Mustafa Musevi, C. I, II, Tahran.
- Reşîdüddîn 1971 Reşîdüddîn Fazlullah, *The Successors of Genghis Khan*, İng. çev., John Andrew Boyle, New York.
- Reşîdüddin 2013 Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev., İsmail Aka – Mehmet Ersan – Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara.
- Sağlam 2015 Ahmet Sağlam, *Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed B. Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri (684-741/1285-1341)*, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Manisa.
- Sağlam 2018a Ahmet Sağlam, "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri", *Belleten*, S. 293 (2018), s. 83-157.

Başlangıcından Sultan En-Nâsır Muhammed'in Üçüncü Saltanatına Kadar Memlûk – Altın Orda Siyasi ve Diplomatik İlişkileri

- Sağlam 2018b Ahmet Sağlam, “Nâsır Muhammed Dönemi Memlûk-Altın Orda Münâsebetleri: Stratejik İttifaklar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/61 (2018), s. 324-331.
- Saray 1989 Mehmet Saray, “Altın Orda Hanlığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 538-540.
- Schamiloglu 2002 Uli Schamiloglu, “Altın Ordu”, *Türkler*, C. VIII, ed., Hasan Celal Güzel – Kemal Çiçek – Salim Koca, Ankara 2002, s. 412-428.
- Sobernheim 1977 Moritz Sobernheim, “Kalavun”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1977, s. 121-123.
- Spuler 2011 Berthold Spuler, *İran Moğolları*, çev., Cemal Köprülü, Ankara.
- Sümer 2002 Faruk Sümer, “Keykâvus II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara 2002, s. 355-357.
- Şafîî b. Ali 1989 Şafîî b. Ali b. Abbâs, *Husnû'l-Menâkıbi'l-Sirriyyeti'l-Muntezeza mine's-Sîreti'z-Zâhiriyye*, tah. Abdülaziz Huveytîr, Riyad.
- Turan 2005 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- Turan 2010 Osman Turan, “II. İzzeddin Keykâvus'e Aid Bir Temlik-Nâme”, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, neşr., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 157-176.
- Usta 2020 Ahmet Usta, *Memlûk Sultanlığı'nın Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı İle Diplomatik ve Ticarî İlişkileri: Doğu Akdeniz Ticareti ve Tüccarlarına Yeni Bir Yaklaşım (1260-1291)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Uyar 2012 Mustafa Uyar, “İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı”, *International Congress of Asian and North African Studies, (10-15 Eylül 2007 Ankara)*, C. VII, Ankara 2012, s. 3253-3260.
- Uyar 2016 Mustafa Uyar, “İlhan Ölceytü'ye Verilen Harbende İsminin Kökeni ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2 (2016), s.595-607.
- Uzun 2020 Kâzım Uzun, *Memlûk Devleti Himayesinde ve İslâm Dünyasında Abbâsî Hilafeti: Saltanat-Hilafet İlişkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Vassâf 1346 Vassâf, *Tahrîr-i Tarihi Vassâf*, nşr., Abdulmuhammed Âyetî, Tahran.
- Vernadsky 1951 George Vernadsky, *The Mongols and Russia*, New Haven.
- Yakubovskiy 1976 A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev., Hasan Eren, Ankara.
- Yûnînî 1954, 1955, 1960 Yûnînî, *Zeylu Mirâti'z-Zaman*, C. I (1954); II (1955); III (1960), neşr., Dairetu'l-Maârifî'l-Osmaniye, Haydarabad.

- Yûnînî 2007 *Zeylu Mirâti'z-Zaman*, C. I-III, neşr., Hamza Ahmed Abbâs, Abu Dabi.
- Yuvalı 2004 Abdülkadir Yuvalı, “Möngke Timur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 138.
- Yuvalı 2017 Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul.
- Zakirov 1966 S. Zakirov, *Дипломатические отношения Золотой Орды с Египтом, XIII-XIV вв.* [*Altın Orda'nın Mısır ile Diplomatik İlişkileri, XIII-XIV. Yüzyıllar*], Moskova.
- Zehebî 1999 Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, C. XLVIII - XLIX, tah., Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut.

SUMMARY

Mamluk and Golden Horde states are two major political bodies that have an important place in the history of the Middle East. The fact that both states are bordered with the Ilkhanate state, which was founded in the middle of the 13th century in Iran, and the aggressive policy followed by the Ilkhanate against them made these two states potential candidates for an alliance. However, the geographical distance and the dominance of the Ilkhanids in the lands between the two states made this possibility difficult. Nevertheless Sultan Baybars took action to communicate with the Golden Horde side shortly after the battle of Ayn Jalut, and diplomatic relations between the parties began with the participation of Berke, the Khan of the Golden Horde. The relations they established through a common enemy and common interests enabled the two states to become ally. However, the fact that both the Sultan and the khan were Muslims facilitated the establishment of an alliance between them, and the emphasis on Islamic values in this process seems to have been effective in the convergence of the two states.

The central element of the Mamluk and Golden Horde alliance was the common enemy Ilkhanids. Although they were defeated by the Mamluks in Ayn Jalut, the Ilkhanate did not give up their aim of dominating Syria. At the same time their claim on the Azerbaijan region caused them to come face to face with the Golden Horde, who had the same claims. Moreover, there were problems between the Ilkhanid and the Golden Horde states that had their roots in the past and had not yet been resolved. All these reasons, while bringing the Mamluk and Golden Horde states closer together, also facilitated them to be on the same side against the Ilkhanate. All these reasons, while bringing the Mamluk and Golden Horde states closer together, also facilitated them to be on the same side against the Ilkhanate.

With the initiatives of Sultan Baybars, the first diplomatic relations started in 660 (1261/1262) and continued increasingly in the following years. At the center of diplomatic relations was a joint expedition against the Ilkhanate, and this possible expedition was always on the agenda of the two states in their diplomatic correspondence. Moreover, the expedition in question was based on the strategy of the Mamluk and Golden Horde states by advancing from the north and south, pressing the Ilkhanids in the

middle, eliminating them and dividing their lands among themselves. Such an expedition never took place. However, the policy followed by the Mamluk and Golden Horde states worked to keep the Ilkhanids under pressure, and even Byzantium was affected to a certain extent by this policy.

Despite the relations and alliance between the Mamluk and the Golden Horde states, the Ilkhanate managed to be effective from time to time in both Syria and Azerbaijan. However, they were not able to establish permanent dominance neither in Syria nor in the Azerbaijan region. It is understood that the Ilkhanids' inability to concentrate all their power on one of these enemies was the most important result of the Mamluk Golden Horde alliance. On the other hand, the political relations of the Mamluks and the Golden Horde were also effective in maintaining the economic activities between the two states. Since the Desht-i Qipchak region was the area where the Mamluk state supplied its *mamluks*, the relations also had a strategic importance for the Mamluks. It goes without saying that the commercial activities with Egypt were also of vital importance for the Golden Horde. In short, the political relations between the Mamluk - Golden Horde states were also effective in maintaining the economic activities between them.

Mamluk - Golden Horde relations present a picture in which the two states appear as a true allies during the beginning and development process. Although there was no joint expedition, it is true that these two states formed an alliance. However, this situation began to change during the third reign of Sultan al-Nasir Muhammad. Contrary to the previous process and with the Ilkhanids abandoning their aggressive policy, the Sultan made a policy change and stopped acting like an ally of the Golden Horde. Therefore, it can be said that the Mamluk Golden Horde relations entered a new process that would continue for a long time during the third reign of Sultan al-Nasir Muhammad, and all parties had to determine and implement policies in line with the conjuncture in this new process.